

STANDARDI KVALITETA RADA

PSIHOLOGA, EDUKATORA-REHABILITATORA I LOGOPEDA, STRUČNIH SARADNIKA U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

IMPRESSUM

Izdavač:

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Za izdavača:

Maja Stojkić, direktorica Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Voditeljica Projekta i urednica:

Hašima Ćurak

Ekspertska grupa Projekta:

Aleksandra Hadžić, ekspertica za izradu standarda kvaliteta rada psihologa u predškolskom odgoju i obrazovanju

Haris Memišević, ekspert za izradu standarda kvaliteta rada edukatora-rehabilitatora i logopeda u predškolskom odgoju i obrazovanju

Hašima Ćurak, stručna savjetnica za predškolski odgoj i obrazovanje Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Lektura:

Jasna Kovo

DTP:

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje

Odbor Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje usvojio je dokument „Standardi kvaliteta rada psihologa, edukatora-rehabilitatora i logopeda, stručnih saradnika u predškolskom odgoju i obrazovanju“ 24. februara 2020. godine.

Napomena:

Agencija nastoji promovisati rodno osjetljiv jezik. Ipak, kada je iz konteksta jasno da se odnose i na muškarce i na žene, izrazi su dati u jednom rodu radi preglednosti teksta.

Predgovor

U skladu sa Zakonom o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2007), Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007) i *Platformom za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017–2022. godine* (2017), Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (u daljnjem tekstu: APOSO) tokom 2019. je pokrenula aktivnosti na razvoju standarda kvaliteta rada stručnih saradnika u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje.

Definisanjem i uspostavljanjem standarda kvaliteta rada stručnih saradnika psihologa, edukatora-rehabilitatora i logopeda u predškolskim ustanovama doprinijelo bi se stvaranju općih pretpostavki i uslova za implementiranje mjera zacrtanih u ciljevima *Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Posebno izdvajamo ciljeve i mjere koje se odnose na kvalitet, praćenje i evaluaciju i inkluziju u predškolskom odgoju i obrazovanju, a neki od tih ciljeva su: predškolski odgoj i obrazovanje utemeljiti na ishodima razvoja i učenja djece, s fokusom na dijete a ne na sadržaj; izgraditi kvalitetan program uz kompetentno stručno osoblje, sigurno i podsticajno okruženje; pluralizam metoda rada i interdisciplinarnost i fleksibilnost; poboljšati inicijalno obrazovanje i cjeloživotno učenje odgajatelja i stručnih saradnika u oblasti ranog prepoznavanja i intervencije kod poteškoća i odstupanja u razvoju djece; koristiti postojeće standardizovane i razvijati nove primjerene instrumente za praćenje, procjenu i dokumentovanje razvoja djece od 0 do 6 godina života; razviti koncept dodatnih kapaciteta u predškolskim ustanovama za pružanje stručne podrške za prepoznavanje i ranu intervenciju kod djece s posebnim potrebama.

Uz već ranije definisane i revidirane *Standarde kvaliteta rada odgajateljica, pedagogica i direktorica u predškolskom odgoju i obrazovanju* (APOSO 2011; 2018), uspostavljanjem okvira kvaliteta rada za ostale stručne saradnike doprinijelo bi se izgradnji sistema odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu koji je u skladu sa ciljevima Evropske unije te dostizanju nivoa kvaliteta koji posjeduju odgojno-obrazovni sistemi u drugim državama članicama, a kojem i Bosna i Hercegovina teži.

Glavna namjena dokumenta *Standardi kvaliteta rada stručnih saradnika u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje* je da posluži kao vodič profesionalcima u kontinuiranom profesionalnom razvoju i omogući svrsishodnu evaluaciju i samoevaluaciju rada. Osim toga, ovaj dokument je namijenjen i nadležnim osobama i institucijama odgovornim za inicijalno obrazovanje i obuku, za praćenje kvaliteta rada, profesionalno napredovanje i razvoj kompetencija psihologa, edukatora-rehabilitatora i logopeda u predškolskom odgoju i obrazovanju.

Iskazujemo najiskreniju zahvalnost svim učesnicama i učesnicima stručnih rasprava koji su nesebičnim dijeljenjem stručnih znanja i iskustava dali nemjerljiv doprinos izradi ovih standarda i doprinijeli njihovom kvalitetu.

STANDARDI KVALITETA RADA PSIHologa U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Uvod

Šta su standardi kvaliteta rada

Standardi kvaliteta rada predstavljaju osnovu za definisanje, efikasno praćenje i unapređivanje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja u cjelini, kao i osnovu za izradu ličnog plana profesionalnog razvoja, kako psihologa kao stručnih saradnika tako i drugih stručnih saradnika, odgajatelja i rukovodioca. Zasnovani su na savremenom pristupu razvoju i učenju djeteta predškolskog uzrasta kao i savremenom pristupu predškolskom odgoju i obrazovanju. S obzirom da su se *Standardi kvaliteta rada odgajateljica, pedagoška i direktorica*, koje je definisala APOSO tokom 2011. godine, pokazali kao odličan resurs za definisanje, efikasno praćenje i unapređivanje kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja u cjelini, kao i na planu ličnog profesionalnog razvoja i cjeloživotnog učenja, iskazala se potreba za definisanjem standarda kvaliteta rada stručnih saradnika u predškolskim ustanovama za koje do sada nisu uspostavljeni standardi – psihologa, logopeda i edukatora-rehabilitatora. U kreiranju standarda kao značajan resurs korištena je *Revizija standarda kvaliteta rada pedagoga u predškolskom odgoju i obrazovanju* iz 2018. godine. Pored navedenih dokumenata, analizirani su standardi rada psihologa, stručne kompetencije, oblasti rada i smjernice za stručno usavršavanje psihologa, smjernice država iz regiona za stručno usavršavanje psihologa te smjernice stručnih udruženja, a dobri primjeri su uvršteni u sam dokument.

Za šta nam trebaju standardi za stručne saradnike psihologe u institucionalnom predškolskom odgoju i obrazovanju

Standardi i indikatori kvaliteta rada psihologa su utemeljeni na ključnim profesionalnim kompetencijama koje predstavljaju najbolju kombinaciju vrijednosne orijentacije, osobina ličnosti, stavova, motiva, znanja, vještina i navika koje omogućavaju da pojedinac aktivno i efikasno djeluje u svojoj profesiji.

Svrha izrade *Standarda kvaliteta rada psihologa* predstavljena je definisanjem poslova i kompetencija psihologa s ciljem 1) ujednačavanja i poboljšavanja kvaliteta rada u predškolskom odgoju i obrazovanju i 2) razvoja općih i specifičnih kompetencija za cjeloživotno učenje stručnih saradnika psihologa koji rade u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje.

Namjena standarda je da posluže kao smjernice za inicijalnu, formalnu obuku i pripremu profesionalaca, kao osnova za planiranje njihovog profesionalnog razvoja, napredovanja u karijeri, sticanja certifikata i licenci, kao i za izradu kriterija za samoevaluaciju i evaluaciju rada stručnog saradnika. Temeljna svrha definisanja standarda rada i profesionalnih smjernica za rad odnosi se na funkciju uvida u vlastito djelovanje, znanja, stavove i vrijednosti u funkciji profesionalnog razvoja i unapređenja kompetencija i prakse usmjerene na dijete. Standardi bi trebali biti podsticaj za vlastito refleksivno promišljanje s ciljem profesionalnog razvoja i unapređenja kvaliteta predškolskog odgoja i obrazovanja, a ne

instrument kontrole ili birokratsko-administrativni alat s namjerom oblikovanja uniformne stvarnosti prema određenom uzorku.

Nove naučne i društvene paradigme donose izmijenjena shvatanja čovjeka, djeteta, prirode saznanja, života i svijeta kao i drugačiju preraspodjelu vrijednosti. To iziskuje preispitivanje i rekonceptualizaciju odgoja i obrazovanja i, u skladu s tim, transformaciju odgojno-obrazovnih praksi i institucionalnih formi u kojima se te prakse ostvaruju. U tom kontekstu bi i obrazovanje budućih psihologa, ali i drugih stručnih saradnika, trebalo biti fokusirano na sticanje savremenih kompetencija zahvaljujući kojima psiholog u novim okolnostima svog djelovanja može preuzeti aktivnu ulogu kreatora i medijatora razvojnih promjena u odgojno-obrazovanim ustanovama i drugim institucijama usmjerenim na učenje i razvoj ljudskih potencijala.

U pristupu obrazovanju psihologa sve više dolaze do izražaja novi, diferencirani i fleksibilni pristupi koji uzimaju u obzir različitost konteksta u kojima se odvija psihološka praksa. U skladu s tim, pokreću se aktivnosti i donose preporuke o profesionalnim kompetencijama koje bi psiholog trebao razvijati. Refleksija na vlastiti rad i mogućnost da se iz iskustva uči, te da se djelovanje koriguje u pravcu veće prilagodljivosti i efikasnosti, doprinose procesu profesionalne pripreme, a predstavljaju i osnovu za cjeloživotni proces učenja. S obzirom da je praksa po svojoj prirodi promjenjiva i otvorena, za psihologe je izuzetno važno sistemsko razvijanje sposobnosti i vještina potrebnih za refleksiju koja će im omogućiti razmišljanje o odgojno-obrazovnom procesu, kritičku analizu strategija i izdvajanje onih koje u konkretnom kontekstu vode razvijanju dječijih različitih potencijala.

Teorijska znanja, posebno o razvojnim karakteristikama djece, različitim aspektima razvoja i mogućnostima njihovog podsticanja zajedno s iskustvenim znanjem, uz njihovo međusobno povezivanje i nadopunjavanje u konkretnoj profesionalnoj praksi, čini osnovu razvoja profesionalne kompetencije svakog psihologa u predškolskoj ustanovi.

Pravno regulisanje psihološke djelatnosti

Psihološka djelatnost u predškolskim ustanovama trebala bi biti sistemski regulisana zakonima, podzakonskim i drugim aktima. Zakonima o predškolskom odgoju i obrazovanju treba da se regulišu opća pitanja konstituisanja razvojne psihološke djelatnosti i funkcionisanja stručne psihološke službe u predškolskim ustanovama. Podzakonskim i drugim aktima se definišu potrebne stručne kvalifikacije stručnog saradnika psihologa, način uvođenja u rad i polaganje stručnog ispita, normativi i standardi uslova za rad, brojnost stručnih saradnika koje odgojno-obrazovna ustanova treba da ima, rad stručnih saradnika s nadarenom djecom i djecom s posebnim potrebama i slično.

Međutim, do danas nije usvojen zakon o psihološkoj djelatnosti na nivou Bosne i Hercegovine, kao ni na nivou entiteta, iako je proces kreiranja i predlaganja zakona prisutan duže od petnaest godina.

Potrebne i specifične kompetencije za psihologe koji rade u ustanovama za odgoj i obrazovanje

S obzirom da se kompetencije mogu odrediti kao spoj znanja, vještina i ponašanja koje su usmjerene na efikasno rješavanje problema i obavljanje neke aktivnosti da bi se ostvario

određeni cilj, kompetencije psihologa kao stručnih saradnika u odgojno-obrazovnom radu u predškolskoj ustanovi predstavljaju skup poželjnih ponašanja. Poželjna ponašanja definisana su kroz ishod. Usmjerena su ka ostvarivanju i unapređivanju odgojno-obrazovnog rada u ustanovi radi osiguranja uslova za cjelovit razvoj djeteta, pri čemu se primjenjuju savremena teorijska i praktična saznanja psihologije kao nauke.

Psiholog promišlja, prati i potpomaže realizaciju odgojno-obrazovnog procesa i podstiče njegovo kontinuirano unapređivanje. U tom smislu, podstiče odgajatelje na istraživanje i zajedničku refleksiju odgojno-obrazovne prakse, mogućnosti podsticanja cjelovitog razvoja djeteta, iznalaženje načina djelovanja s ciljem rješavanja teškoća i zastoja u razvoju pojedine djece te predlaže inovacije i uvođenje savremenih metoda i oblika rada. Na taj način osnažuje procese profesionalnog usavršavanja odgajatelja, ali i svog profesionalnog usavršavanja i cjeloživotnog učenja. Učestvuje u radu s roditeljima/starateljima i ostvaruje saradnju s njima, kao i s drugim odgojno-obrazovnim subjektima unutar ustanove i izvan nje, u užoj i široj društvenoj zajednici. Posebno je značajno da osmišljava i pokreće aktivnosti usmjerene na izgradnju saradničke kulture ustanove te da doprinosi razvoju timskog rada u njoj. Značajan aspekt rada psihologa odnosi se na stvaranje mogućnosti i realizaciju programa rane intervencije i prevencije, s ciljem očuvanja mentalnog zdravlja djece, ali i odraslih uključenih u proces. Psiholog inicira, provodi i učestvuje u istraživanjima u predškolskoj ustanovi i javno prezentuje rezultate tog rada.

Specifičnost rada psihologa u predškolskoj ustanovi, u odnosu na psihologe zaposlene u drugim ustanovama (na primjer, zdravstvu, radnim organizacijama i sl.) ogleda se u dvostrukom angažmanu usmjerenom na podsticanje cjelokupnog razvoja svakog djeteta (kognitivnog, emocionalnog, socijalnog, motoričkog, jezičkog, razvoja uvjerenja i vrijednosti), ali i u ranom otkrivanju, prepoznavanju i registrovanju zastoja i teškoća kod pojedine djece, te kreiranju različitih intervencija čiji je cilj što efikasnije otklanjanje teškoća. Istovremeno, period ranog razvoja odlikuje velika varijabilnost i osjetljivost djeteta na različite povoljne i nepovoljne uticaje za razliku od odrasle osobe, a upravo je taj period važan temelj za sve kasnije oblike učenja i razvoja sposobnosti. Zato je za psihologe u predškolskim ustanovama važno da budu sposobni pratiti i podsticati razvoj djeteta kako bi mogli, između ostalog, registrovati i zastoje u razvoju. Na osnovu toga kreiraju različite oblike ranih intervencija i prevencija s ciljem rješavanja problema i preveniranja nastanka istih.

Psiholog u predškolskoj ustanovi:

- učestvuje u stvaranju optimalnih uslova potrebnih za cjelovit razvoj djece i ostvarivanje odgojno-obrazovnog rada;
- učestvuje u praćenju i podsticanju razvoja svakog djeteta;
- predstavlja podršku jačanju odgajateljskih kompetencija i njihovog profesionalnog razvoja;
- učestvuje u praćenju i vrednovanju odgojno-obrazovnog rada i predlaganju mjera koje doprinose osiguravanju efikasnosti, ekonomičnosti i fleksibilnosti rada ustanove;
- učestvuje u praćenju i vrednovanju ostvarenosti općih i posebnih standarda postignuća djece određenih kurikulumom te učestvuje u predlaganju mjera za unapređenje;
- podržava otvorenost ustanove prema pedagoškim i psihološkim inovacijama;

- razvija saradnju s roditeljima/starateljima gradeći partnerstvo te podržava i podstiče odgojne kompetencije roditelja/staratelja, s ciljem optimalnog djelovanja na dječiji cjelovit razvoj i preveniranje mogućih problema i zastoja;
- saraduje s drugim institucijama, lokalnom zajednicom, stručnim organizacijama i strukovnim udruženjima od značaja za ustanovu;
- stručno se usavršava prateći razvoj psihološke nauke i prakse i usmjerava se na cjeloživotno učenje, uključujući i evropsku dimenziju obrazovanja¹.

Za psihologa u predškolskoj ustanovi, kao profesionalca u savremenom svijetu, od značaja je da razumije važnost lične i profesionalne osposobljenosti u građenju zajednice koja uči. Uloga psihologa, kao i drugih stručnih saradnika, usmjerena je na interdisciplinarni pristup, na timski rad s odgajateljima i drugim stručnim saradnicima radi stvaranja zajednice djece i odraslih koja se u atmosferi međusobnog uvažavanja, tolerancije i pomaganja razvija i uči. Stalna edukacija i profesionalno usavršavanje bitno je zbog novih saznanja i trendova u učenju, kao što su *e-learning* i druge savremene informacijske tehnologije i mogućnosti u obrazovanju odraslih.

Uloga psihologa u predškolskoj ustanovi

Zadaci psihologa u predškolskoj ustanovi su da analizira, predviđa, osmišljava, podstiče i usmjerava razvoj odgojno-obrazovne djelatnosti predškolske ustanove tako da ona bude u potpunosti usklađena s potrebama i razvojnim potencijalima djece, odnosno da koristi savremena naučna znanja u cilju osiguravanja optimalnih uslova za:

- Cjelovit razvoj ličnosti djece, uvažavajući da je rani razvoj temelj kasnijeg razvoja te da je značajno ulagati u njega. Veliki dio rada psihologa u predškolskoj ustanovi odnosi se na utvrđivanje razvojnog statusa djeteta, procjenjivanje i praćenje psihofizičkog razvoja i napredovanja sve djece s ciljem ostvarivanja razvojnih potencijala i različitih potreba.
- Rješavanje razvojnih problema djece i mladih, posebno se usmjeravajući na rane intervencije (što ranije otkrivanje i registrovanje teškoća i problema, kao i odstupanja, pravljenje plana podsticaja i preusmjeravanja, provođenje istog kroz direktan rad s djetetom, ali i podršku i usmjeravanje odgajateljima i roditeljima/starateljima koji u istom učestvuju te praćenje i evaluacija promjena) i preventivni rad (kreiranje i izvođenje programa, kao i učešće u postojećim i uspostavljenim programima).
- Uspješno učešće u svim aktivnostima predškolske ustanove, u skladu sa standardima i razvojnim ciljevima.
- Uvažavanje različitosti, toleranciju i nediskriminaciju.
- Obrazovanje roditelja/staratelja za odgovorno roditeljstvo.
- Efikasniji rad i profesionalni razvoj zaposlenih u predškolskoj ustanovi.
- Unapređivanje kvaliteta programskih, organizacijskih i materijalno-tehničkih uslova rada.
- Unapređivanje predškolske ustanove u cjelini, kao i odgojno-obrazovnog sistema.

¹Evropska dimenzija obrazovanja, u ovom kontekstu, odnosi se na poznavanje postupaka prijave na programe Evropske unije; poznavanje strukture i načina funkcionisanja ključnih tijela Evropske unije; poznavanje evropskih trendova u odgoju i

- Stručno usavršavanje i pripremanje za oblast u kojoj ostvaruje sadržaje programa svog rada.

Područja rada psihologa u predškolskoj ustanovi su:

1. timsko planiranje podrške razvoju i učenju djece, uključujući sve vidove prevencije,
2. planiranje, praćenje i evaluacija odgojno-obrazovne prakse,
3. timski rad i rad u stručnim organima,
4. partnerstvo s porodicom i zajednicom,
5. rana intervencija (neposredni rad s djetetom/djecom u odgojnoj grupi i pojedinačno),
6. lični profesionalni razvoj i rad na unapređenju kvaliteta rada ustanove,
7. iniciranje, osmišljavanje i provođenje različitih istraživanja odgojno-obrazovnog procesa, kao i napredovanja razvoja i učenja djece, obrada i interpretacija podataka, te prezentovanje dobijenih rezultata,
8. vođenje psihološke dokumentacije i evidencije.

Značajni zadaci rada psihologa odnose se na kreiranje i provođenje programa rane intervencije i prevencije, rad na edukaciji odgajatelja, roditelja/staratelja i drugih stručnih saradnika, te osmišljavanje i provođenje istraživanja čiji je cilj evaluacija postignutog i podsticaj za unapređenje.

Uže stručni poslovi psihologa u predškolskoj ustanovi obuhvataju:

1. psihološku procjenu i primjenu standardizovanih psiholoških mjernih instrumenata,
2. psihološku prevenciju i edukaciju,
3. psihološko savjetovanje,
4. psihološko istraživanje i evaluaciju.

STANDARDI KVALITETA RADA PSIHologa U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI

Standard 1. Praćenje napredovanja djece, pružanje stručne pomoći odgajateljima i/ili roditeljima/starateljima i direktan ili indirektan rad s djecom

Psiholog u predškolskoj ustanovi pruža neposrednu podršku, usmjeravanje i praćenje cjelovitog psihofizičkog razvoja svakog djeteta, njegovih razvojnih i akademskih postignuća. Ovaj zadatak je u fokusu rada psihologa i kada neposredno radi s djecom, kao i kada je angažovan u radu s roditeljima/starateljima, odgajateljima, stručnim saradnicima, rukovodiocima i s drugim osobljem predškolske ustanove. Psiholog pomaže odgajateljima i roditeljima/starateljima u praćenju, analizi napredovanja i osiguravanju uslova za cjelovit razvoj svakog djeteta, pružajući im stručnu pomoć i savjetujući.

Psiholog je angažovan u savjetodavno-instruktivnom radu s roditeljima/starateljima i/ili odgajateljima i preventivno-korektivnom radu s djetetom ili djecom, organizovanom na neposredan ili posredan način.

Indikatori kvaliteta

1.1. U radu s djecom, psiholog:

1. Osigurava zaštitu prava svakog djeteta i porodice u skladu s Konvencijom o pravima djeteta i drugim relevantnim konvencijama i deklaracijama;
2. Štiti svako dijete od onoga što mu može ugroziti sigurnost, zdravlje ili prilike za razvoj i učenje;
3. Promoviše poštovanje različitosti, toleranciju i nediskriminaciju;
4. Doprinosi razvoju optimalnog ambijenta za očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja i dostojanstva svakog djeteta i zaposlenika, gradeći podsticajnu klimu i kulturu predškolske ustanove u zajedničkom radu s osobljem predškolske ustanove;
5. Učestvuje u stvaranju uslova za planiranu podršku razvoju emocionalnih, kognitivnih i socijalnih kompetencija djece kako bi se omogućilo adekvatno podsticanje odgojno-obrazovnog rada;
6. Predlaže različite metode i tehnike podrške za razvoj i učenje djece;
7. Procjenjuje i prati psihički razvoj i napredovanje djeteta u pojedinim razvojnim oblastima (emocionalni, socijalni, kognitivni, motorički razvoj), koristeći relevantne psihološke instrumente, počevši od upisa u predškolsku ustanovu tokom perioda adaptacije, kao i u posljednjoj godini boravka u vrtiću pred upis u prvi razred osnovne škole;
8. Realizuje neposredni rad s djecom, planira podršku i prati njihovo napredovanje;
9. Učestvuje u praćenju primjene individualnog plana podrške, ukoliko je postavljen, zajedno sa članovima tima²;
10. Primjenjuje različite metode savjetovanja i komunikacije u radu s djecom (individualno, grupno) u skladu s procjenama potreba;
11. Poznaje i koristi različite instrumente, metode i tehnike za praćenje napredovanja djece, utemeljene na ishodima učenja i individualnim karakteristikama i potrebama svakog djeteta;

² Tim ustanove čine: predstavnici odgajatelja i stručnih saradnika, rukovodioca ustanove, roditelja i predstavnika društvene zajednice.

12. Identifikuje poteškoće³ koje utiču na razvoj, odnose i postignuća pojedinog djeteta, predlaže mjere za njihovo prevazilaženje, učestvuje u njihovom provođenju i u evaluaciji ishoda;
13. Učestvuje u prepoznavanju djece s teškoćama u razvoju⁴ i darovite djece, kao i njihovih potreba; učestvuje u izradi individualnog plana zajedno s ostalim članovima stručnog tima i odgovajateljima te prati napredovanje djece za koju je izrađen individualni plan; predlaže mjere i učestvuje u pisanju izvještaja o napredovanju djece s teškoćama u razvoju i darovite djece zajedno s odgovajateljem i drugim stručnim saradnicima;
14. Posjećuje odgojne grupe i prati odgojno-obrazovni rad, prati klimu, grupnu dinamiku, odnose, učešće djece, te opservira djecu s kojom radi individualno (njihovo ponašanje, postignuće, uklapljenost u grupu), kao i prilagođavanje djece s teškoćama u razvoju i darovite djece;
15. Učestvuje u razvijanju i realizaciji preventivnih i savjetodavnih programa/aktivnosti za djecu, prije svega u oblasti prevencije svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, prevenciji rizičnih ponašanja, zatim programa za razvijanje tolerancije, empatije, nenasilnog rješavanja sukoba;
16. Prepoznaje znakove nasilja u porodici i postupa u skladu sa zakonskim procedurama kao i protokolima propisanim od nadležnih obrazovnih vlasti (ministarstva obrazovanja i/ili pedagoškog zavoda);
17. Provodi intervencije u krizi na individualnom nivou, na nivou grupa i nivou predškolske ustanove, ukoliko za njima postoji potreba;
18. Identifikuje koji su još oblici podrške i usluga dostupni djeci u lokalnoj zajednici i kontaktira stručnjake iz odgovarajućih ustanova dadjeci osiguraju iste;
19. Vodi evidenciju o radu s djecom i čuva povjerljivost podataka.

1.2. U radu s roditeljima/starateljima, psiholog:

1. Organizuje i provodi različite edukativne aktivnosti koje se tiču individualnih i razvojnih potreba djece, potreba roditelja/staratelja, kao i porodice kao cjeline, i potreba predškolske ustanove (radionice, brošure, predavanja i dr.);
2. Informiše i savjetuje roditelje/staratelje u cilju sticanja vještina za uspješno podsticanje sposobnosti i postignuća djeteta, a na osnovu procjene potreba i interesovanja, primjenjujući individualni i grupni rad;
3. Savjetuje i obučava roditelja/staratelja za rad s djetetom kod kuće (u slučaju djece koja pokazuju poteškoće i odstupanja ili u situacijama kada roditelj/staratelj prepoznaje da mu je usmjeravanje potrebno), prati i evaluira realizaciju ovog oblika rada;

³Poteškoće koje ispoljava dijete 1) koje je tokom trudnoće, poroda ili nakon poroda imalo neke rizične faktore (npr. prijevremena rođena djeca, težak porod), 2) koje je bilo ili je još uvijek izloženo nekim nepovoljnim okolinskim uticajima (npr. bolest u porodici, odsustvo jednog roditelja/staratelja, različiti životni događaji koji mijenjaju porodično funkcionisanje) ili 3) dijete koje po svojim karakteristikama pokazuje značajnije razlikovanje u odnosu na djecu u grupi (npr. sporiji motorički razvoj, izrazito živahno dijete). Poteškoće prolaznog karaktera mogu ispoljavati i djeca koja su u 4) razvojnom raskoraku između vlastitih potreba i mogućnosti (npr. specifične razvojne faze u trećoj i šestoj godini s pojačanim negativizmom i odupiranjem) kao i 5) djeca koja su doživjela stresna i/ili traumatska iskustva (npr. boravak u bolnici, preseljenje, gubitak člana porodice).

⁴Djeca s teškoćama u razvoju – djeca s urođenim ili stečenim stanjima organizma koja prema svojoj prirodi zahtijevaju poseban stručni pristup kako bi se omogućilo izražavanje i razvoj sačuvanih sposobnosti, a time i što kvalitetniji život. U djecu s teškoćama u razvoju ubrajaju se: djeca oštećenog vida, djeca oštećenog sluha, djeca s poremećajima govorno-glasovne komunikacije, djeca s promjenama u ličnosti uslovljenim organskim činiocima ili psihozom, djeca s poremećajima u ponašanju, djeca s motoričkim oštećenjima, djeca sa smanjenim intelektualnim sposobnostima, djeca s autizmom, djeca s višestrukim teškoćama u razvoju, djeca sa zdravstvenim teškoćama i neurološkim oštećenjima (dijabetes, astma, bolesti srca, alergije, epilepsija i sl.).

4. Omogućava svim roditeljima/starateljima da imaju pravovremene i adekvatne informacije u vezi s razvojem i potrebama djece, kao i o radu vrtića i mogućnostima uključivanja u rad predškolske ustanove;
5. Obavještava, podstiče i pomaže roditeljima/starateljima da se organizuju i uključe u rad odgojno-obrazovne ustanove i vrtića, stvarajući pozitivne uslove za njihovo aktivno učešće u životu i radu predškolske ustanove, podstičući izgradnju partnerstva između porodice i ustanove;
6. Uključuje roditelje/staratelje u različite aktivnosti koje se realizuju na nivou ustanove i/ili vrtića;
7. Uključuje roditelje/staratelje u evaluaciju rada vrtića i izradu razvojnog plana uz uvažavanje njihovih potreba, ideja i mišljenja;
8. Informiše roditelje/staratelje o dodatnim oblicima podrške u predškolskoj ustanovi i zajednici, na osnovu identifikacije potreba njihove djece;
9. Prikuplja relevantne podatke o razvoju i uslovima života djece od roditelja/staratelja, vodi evidenciju o radu s porodicama i čuva povjerljivost podataka;
10. Upoznaje roditelje/staratelje na početku godine sa protokolima o postupanju u slučajevima nasilja.

1.3. U radu s odgajateljima i drugim osobljem predškolske ustanove, psiholog:

1. Sarađuje sa članovima stručnog tima i odgajateljima na izradi sljedećih planova: (a) plana saradnje s roditeljima/starateljima, (b) plana savjetodavnih razgovora s djecom, (c) plana rada s darovitom djecom kao i na (d) planiranju preventivnih programa (na primjer, suzbijanje nasilja u predškolskoj ustanovi, bolesti zavisnosti), (e) izradi individualnog razvojnog obrazovnog programa za djecu s teškoćama u razvoju te (f) programa za djecu iz osjetljivih društvenih grupa;
2. Procjenjuje potrebe za obukama i učestvuje u izvođenju ili organizovanju istih, u saradnji s ostalim stručnim saradnicima i odgajateljima;
3. Realizuje različite edukacije s odgajateljima kao što su radionice, savjetovanja, obuke;
4. Savjetuje odgajatelje o psihološkim principima koje treba uzeti u obzir prilikom rada s djecom (strategije za efikasno upravljanje grupom djece, strategije organizovanja i upravljanja vremenom, strategije razrješavanja konflikta i razvoja saradnje);
5. Savjetuje odgajatelje kako da podstiču razvoj kognitivnih, socijalnih, emocionalnih, jezičkih i motoričkih (krupna i fina motorika) kompetencija djece;
6. Kontinuirano sarađuje s odgajateljima i prati postignuća djece, a u odnosu na to planira i osmišljava naredne korake u odgojno-obrazovnom radu;
7. Pomaže odgajateljima da razviju i unapređuju planove rada i komunikaciju s porodicama pružajući im stručnu pomoć;
8. Savjetuje odgajatelje i kolege pripravnike o strategijama efikasne komunikacije s djecom, roditeljima/starateljima i s odgajateljima;
9. Upoznaje odgajatelje na početku godine s protokolima o postupanju u slučajevima nasilja;
10. Učestvuje i doprinosi procesima samoevaluacije predškolske ustanove i samoevaluacije odgajatelja;
11. Podstiče i unapređuje efikasnu komunikaciju u grupama, predškolskoj ustanovi, kao i s partnerima ustanove;
12. Osmišljava i priprema didaktička sredstva u saradnji s pedagogom i odgajateljima, s ciljem što efikasnijeg podsticanja cjelovitog razvoja djece.

Standard 2. Učešće u planiranju i programiranju te pomoć u organizaciji i realizaciji odgojno-obrazovnog rada

Psiholog u saradnji sa stručnim timom ustanove pruža osoblju stručnu pomoć radi osiguravanja kvalitetnog odgojno-obrazovnog rada, učestvuje u procesu planiranja, praćenja i evaluacije svih aspekata rada u vrtiću u skladu s postavljenim standardima i razvojnim ciljevima. Od psihologa se očekuje da doprinosi optimalnoj organizaciji rada i realizaciji ciljeva planiranja i programiranja, a u interesu optimalnog razvoja, napredovanja i postignuća svakog djeteta.

Indikatori kvaliteta

Psiholog:

1. Razumije filozofiju i temeljne principe predškolskog odgoja i obrazovanja;
2. Poznaje zakonitosti razvoja, razvojne i individualne karakteristike djece na različitim uzrastima i moguća odstupanja od očekivanog pravca razvoja;
3. Poznaje propisani kurikulum i pomaže odgajateljima u procesu planiranja integrisanog kurikulumu utemeljenog na ishodima učenja;
4. Osigurava da odgojno-obrazovni rad u vrtićima bude utemeljen na relevantnim naučnim teorijama i istraživanjima i da osigurava prilike da svako dijete razvije svoje pune potencijale; podstiče odgajatelje i druge stručne saradnike da koriste naučne teorije i edukuje ih ukoliko je potrebno;
5. Svjesno djeluje na način da su kurikulum, kao i sve aktivnosti u vrtiću, u skladu s praksom usmjerenom na dijete;
6. Učestvuje u stvaranju godišnjeg programa predškolske ustanove, posebno u onim dijelovima koji se tiču programa za sveukupan razvoj djece i profesionalnog razvoja odgajatelja;
7. Učestvuje u praćenju i analizi napredovanja i postignuća sve djece, evaluira napredak i predlaže korekcije planova;
8. Učestvuje u kreiranju, realizaciji, praćenju i evaluaciji programa pomoći i podrške djeci s poteškoćama te predlaže potrebne korekcije;
9. Pruža podršku i pomoć pri izradi i realizaciji programa te prati i analizira napredak i postignuća djece, djece s teškoćama, kao i darovite djece i djece iz specifičnih socijalnih konteksta (iz specifičnih grupa, marginalizovanih, socio-ekonomski depriviranih), te predlaže korekcije ukoliko su potrebne;
10. Prati i dokumentuje odgojno-obrazovni rad u vrtiću, dajući odgajateljima povratne informacije te dodatne ideje za rad i unapređenje;
11. Prati inovacije te podržava i podstiče odgajatelje u procesu uvođenja savremenih i efikasnijih odgojno-obrazovnih metoda i strategija u radu s djecom i porodicama s posebnim naglaskom na razvoj emocionalnih, socijalnih i kognitivnih kompetencija djece;
12. Planira i razvija psihoedukativne aktivnosti za roditelje/staratelje;
13. Planira i razvija psihoedukativne aktivnosti za odgajatelje, odgajatelje pripravnike i pripravnike stručne saradnike u saradnji s pedagogom i drugim članovima stručnog tima;
14. Izrađuje planove i programe svog rada (mjesečne, godišnje), u skladu s razvojnim planom predškolske ustanove.

Standard 3. Praćenje i vrednovanje odgojno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama i naučno-istraživački rad iz ove oblasti

Psiholog doprinosi unapređenju svih aspekata kvaliteta rada, s ciljem osiguravanja optimalnog razvoja, napredovanja i postignuća svakog djeteta, na način da učestvuje, ali i inicira i kreira istraživanja i praćenja odgojno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi, kao i njegovo vrednovanje.

Indikatori kvaliteta

Psiholog:

1. Inicira, osmišljava i realizuje praćenja i naučna istraživanja odgojno-obrazovnog procesa, kao i napredovanja razvoja i učenja djece;
2. Pronalazi, primjenjuje, prilagođava i kreira različite instrumente čija je namjena praćenje razvoja djeteta, kao i vrednovanja napretka te obrađuje i interpretira dobijene podatke;
3. Doprinosi procesu samoevaluacije predškolske ustanove, definisanju mjera unapređenja razvoja i učenja djece i kvaliteta predškolske ustanove, kao i praćenju efekata definisanih mjera;
4. U proces praćenja i evaluacije uključuje odgajatelje i roditelje/staratelje, pripremajući različite instrumente, fokus-grupe i slično, koristeći kvantitativnu i kvalitativnu metodologiju psiholoških istraživanja;
5. Učestvuje u izradi projekata, izvještava o njihovom napredovanju i rezultatima evaluacije;
6. Učestvuje u istraživačkim projektima ustanove u kojoj radi, kao i drugih ustanova koje se bave razvojem i obrazovanjem djece i mladih;
7. Usavršava se kontinuirano u oblastima ovog standarda uključujući se u programe stručnog usavršavanja u ovim oblastima;
8. Uključuje se u domaće i međunarodne projekte iz oblasti razvojne i školske psihologije/psihologije obrazovanja;
9. Pohađa stručne i naučne skupove, relevantne za rad psihologa u predškolskim ustanovama i učestvuje u njihovom radu;
10. Izrađuje i ažurira dokumentaciju koju koristi (planovi, dnevnik rada, dosjei djece) te prikuplja i na odgovarajući način čuva i osigurava zaštitu materijala koji sadrži lične podatke o djeci i porodicama.

Standard 4. *Izgradnja partnerstva i saradničkog odnosa s roditeljima/starateljima, zaposlenima u predškolskoj ustanovi, drugim predškolskim ustanovama, nadležnim ustanovama, organizacijama i udruženjima u zajednici*

Psiholog razvija i realizuje aktivnosti i programe kojima se unapređuje saradnja i razvija partnerstvo s porodicama djece, zaposlenima u predškolskoj ustanovi, drugim predškolskim ustanovama, nadležnim ustanovama, organizacijama i udruženjima u društvenoj zajednici, s ciljem optimalnog razvoja potencijala svakog djeteta, kao i s ciljem povećanja dostupnosti predškolskog odgoja i obrazovanja djeci i isticanja značaja predškolskog odgoja i obrazovanja u periodu ranog razvoja.

Indikatori kvaliteta

4.1. U procesu izgradnje partnerstva i saradničkog odnosa s roditeljima/starateljima, psiholog:

1. Pravi strategiju i razvija plan rada i izgradnje partnerstva s porodicama na nivou predškolske ustanove zajedno sa stručnim timom institucije;
2. Razvija i modeluje odnose uzajamnog povjerenja i poštovanja uvažavajući sve porodice, bez obzira na porijeklo, socio-ekonomski status, nacionalnu i vjersku pripadnost, osiguravajući da se sve porodice osjećaju dobrodošle;
3. Uvažava profesionalni i ljudski integritet i dostojanstvo svake osobe;
4. Prepoznaje uticaj kulture na stilove komuniciranja i sa senzibilitetom reaguje na kulturološke razlike;
5. Osigurava da svi roditelji/staratelji imaju pravovremene i adekvatne informacije u vezi s razvojem i potrebama djece, kao i o radu vrtića i mogućnostima uključivanja u rad predškolske ustanove;
6. Informiše, pomaže i stvara uslove da se roditelji/staratelji organizuju i uključe u rad odgojno-obrazovne ustanove i vrtića;
7. Podstiče i usmjerava učešće roditelja/staratelja u životu i radu predškolske ustanove i razvoju partnerstva porodice i ustanove;
8. Uključuje roditelje/staratelje u različite aktivnosti koje se realizuju na nivou ustanove i/ili vrtića;
9. Upoznaje roditelje/staratelje s važnim dokumentima o zaštiti djece;
10. Organizuje različite edukativne aktivnosti za porodice u skladu s njihovim potrebama i potrebama vrtića/ustanove (radionice, brošure, predavanja i dr.);
11. Pruža stručnu podršku roditeljima/starateljima djece koja imaju poteškoće u razvoju i učenju, kreirajući individualne planove u saradnji s roditeljima/starateljima i usmjerava i prati njihovu realizaciju u okvirima rada u predškolskoj ustanovi, kao i u radu koji se odvija u kućnim uslovima djetetakada je to potrebno;
12. Pruža stručnu podršku roditeljima/starateljima djece s teškoćama u razvoju, kao i darovite djece i djece iz osjetljivih socijalnih grupa, uključujući ih u kreiranje, realizaciju i evaluaciju specifičnih individualnih planova u saradnji s drugim članovima tima i odgajateljima;
13. Otvoren je za sugestije, ideje i mišljenja roditelja/staratelja, uvažavajući ih kada je to moguće;

14. Stvara prostor za izgradnju saradničkih odnosa s roditeljima/starateljima, svjestan da je zajednički rad najefikasniji način podsticanja cjelokupnog razvoja djeteta i otklanjanja poteškoća ukoliko ih dijete ispoljava;
15. Pomaže i stvara uslove da se porodice povežu i upoznaju te prilagode i uključe u zajednicu.

4.2. Uprocesu izgradnje partnerstva i saradničkog odnosa sa zaposlenima u predškolskoj ustanovi, psiholog:

1. Razvija i modeluje odnose uzajamnog povjerenja i poštovanja sa svim zaposlenim u predškolskoj ustanovi, gradeći saradničke odnose uz uvažavanje različitosti;
2. Doprinosi i unapređuje efektivnu komunikaciju u grupama, kompletnoj predškolskoj ustanovi kao i s partnerima predškolske ustanove;
3. Učestvuje u stvaranju saradničkog odnosa s odgajateljima i drugim stručnim saradnicima doprinoseći kreiranju zajednice koja uči;
4. Pomaže odgajateljima da razviju i unapređuju planove rada na saradnji i komunikaciji s porodicama pružajući im stručnu pomoć;
5. Ohrabruje i podstiče uključivanje odgajatelja i drugih stručnih saradnika u zajednički proces prepoznavanja, kao i kreiranja, realizacije i praćenja individualnih razvojnih planova za djecu s poteškoćama u razvoju, naglašavajući važnost partnerstva i saradničkog djelovanja;
6. Ohrabruje i podstiče uključivanje odgajatelja i drugih stručnih saradnika u zajednički proces prepoznavanja, kao i kreiranja, realizacije i praćenja individualnih razvojnih planova za djecu s teškoćama u razvoju, darovitu djecu i djecu iz osjetljivih socijalnih grupa, naglašavajući važnost partnerstva i saradničkog djelovanja;
7. Realizuje grupne radionice za zaposlenike ustanove u cilju prevencije profesionalnog sagorijevanja ukoliko se ukaže potreba za tim.

4.3. Uprocesu izgradnje partnerstva i saradničkog odnosa s drugim predškolskim ustanovama, nadležnim ustanovama, organizacijama i udruženjima u društvenoj zajednici, psiholog:

1. Stvara i održava saradnju s psiholozima i zaposlenima iz drugih ustanova (obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih, ustanova za profesionalnu orijentaciju, zapošljavanje, sigurnost) s ciljem da poveća dostupnost odgovarajuće usluge za dijete, porodicu i sl., uključujući i djecu s posebnim obrazovnim potrebama i njihove porodice;
2. Sarađuje s komisijom za usmjeravanje djece s posebnim potrebama, resursnim centrom, zdravstvenim ustanovama, centrom za socijalni rad, ustanovama i NVO-ima koji pružaju usluge, intervencije i podršku djetetu;
3. Sarađuje s visokoškolskim ustanovama, osiguravajući studentima koji se školuju za buduća zanimanja odgajatelja i stručnih saradnika u predškolskim ustanovama osnovu za praktičan rad i učenje, s ciljem čvršćeg povezivanja teorijskih i praktičnih saznanja i vještina, kao i usvajanja vrijednosnog sistema značajnog za ostvarivanje obrazovnih ishoda visokoškolskih ustanova, ali i budući profesionalni rad diplomiranih studenata;
4. Vodi i odgovorno čuva evidenciju o saradnji i informacijama koje razmjenjuje;
5. Prepoznaje i pronalazi organizacije s kojima predškolska ustanova može da razvija projekte za unapređenje razvoja i postignuća djece, kao i odgajatelja i predškolske ustanove u cjelini te uspostavlja saradnju;

6. Saraduje s medijima u cilju promovisanja predškolske ustanove u cjelini, kao i uloge i funkcije psihologa;
7. Angažuje se u različitim akcijama u zajednici i šire kojima se zagovara i promoviše pravo svakog djeteta na kvalitetno obrazovanje od rođenja;
8. Podstiče akcije u zajednici kako bi se pružila podrška predškolskoj djeci i njihovim porodicama i stvorilo okruženje koje podržava razvoj djece (parkovi, biblioteke, pozorišta, dječija igrališta, sportski tereni i dr.);
9. Pruža stručnu pomoć i podršku u razvijanju različitih programa u zajednici kojima bi se osigurao veći obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem i podrška djeci i porodicama (obavezan vid i drugi kraći oblici odgojno-obrazovnog rada).

Standard 5. *Kontinuirano stručno usavršavanje i unapređenje kvaliteta vlastitog rada i rada drugih angažovanih u predškolskoj ustanovi*

Psiholog pomaže odgajateljima pripravnicima, kao i iskusnijim odgajateljima, psiholozima pripravnicima i drugim stručnim saradnicima u procesu profesionalnog razvoja tako što organizuje i realizuje različite oblike stručnog usavršavanja i pomaže im da analiziraju vlastiti rad i postave razvojne ciljeve. Psiholog radi na vlastitom stručnom usavršavanju, reflektujući i analizirajući svoj rad. Također upoznaje druge sa savremenim kretanjima i dostignućima psihološke teorije i prakse. Od psihologa se očekuje da poznaje, prati i pokazuje otvorenost za uvođenje evropske dimenzije u odgoj i obrazovanje, u saradnji s rukovodiocem i drugim članovima stručnog tima.

Indikatori kvaliteta

5.1. U procesu pružanja kontinuirane pomoći i podrške u stručnom usavršavanju drugih, psiholog:

1. Upoznaje odgajatelje sa savremenim tokovima iz svojih oblasti rada, kontinuirano prateći stručnu i naučnu literaturu;
2. Podstiče i realizuje različite oblike razmjene informacija i podučavanja odgajatelja i osoblja predškolske ustanove o novim tendencijama u obrazovnim politikama, s posebnim naglaskom na razvoj emocionalnih, socijalnih i kognitivnih kompetencija djece;
3. Predlaže određene oblike stručnog usavršavanja osoblja predškolske ustanove, a na osnovu procjene i izraženih potreba;
4. Pomaže odgajateljima da analiziraju i unapređuju vlastiti rad (prati rad na osnovu standarda i ček-liste, analizira dokumentaciju odgajatelja);
5. Daje odgajatelju jasnu i svrsishodnu povratnu informaciju i zajedno s odgajateljem postavlja ostvarive ciljeve i definiše načine mjerenja efekta;
6. Organizuje i/ili realizuje različite oblike stručnog usavršavanja za odgajatelje, zasnovane na procjenama potreba i interesovanjima (radionice, seminari i dr.);
7. Saraduje s drugim organizacijama, institucijama i ekspertima koji mogu doprinijeti unapređenju profesionalnih kompetencija zaposlenih u ustanovi;
8. Prati i analizira rezultate i efekte stručnog usavršavanja odgajatelja i promjene u praksi te daje prijedloge unapređenja;

9. Pomaže odgajateljima da dobiju adekvatne informacije o različitim mogućnostima za stručno usavršavanje na nivou vrtića, zajednice i šire;
10. Pomaže odgajateljima da razviju individualni plan stručnog usavršavanja.

5.2. U kontinuiranom radu na vlastitom profesionalnom usavršavanju, psiholog:

1. Poznaje prava i obaveze u vezi s radom u ustanovi i odgovorno ih i na vrijeme ispunjava;
2. U svakoj prilici se ponaša i ophodi tako da doprinosi poštovanju i ugledu profesije koju zastupa, ne zloupotrebljavajući svoj položaj za sticanje vlastite koristi ili promocije;
3. Prati savremena kretanja u psihološkoj teoriji i praksi prepoznajući važnost cjeloživotnog učenja;
4. Analizira vlastiti rad i pravi plan usavršavanja;
5. Sarađuje s drugim kolegama na različitim projektima i aktivnostima u vezi sa stručnim usavršavanjem;
6. Uključuje se u domaće i međunarodne projekte iz oblasti razvojne i školske psihologije/psihologije obrazovanja;
7. Pohađa stručne skupove, seminare i druge oblike stručnog usavršavanja te učestvuje u njihovom radu;
8. Priprema prezentacije i referatete učestvuje u različitim stručnim skupovima i konferencijama;
9. Stručno se usavršava iz različitih oblasti psihologije (psihologije ličnosti, socijalne, kliničke, psihoterapije, organizacijske psihologije) s ciljem što adekvatnijeg prepoznavanja potreba djeteta kao i pružanja što adekvatnijeg stručnog tretmana koji je djetetu potreban;
10. Posjeduje osnovno znanje o psihoterapiji u radu s djecom i efikasnim psihoterapijskim tehnikama;
11. Pohađa edukacije koje se tiču prepoznavanja i postupanja u slučajevima nasilja nad djecom i međuvršnjačkog nasilja;
12. Pravi prikaze projekata, rezultata istraživanja, stručne literature i o tome informiše kolege;
13. Izrađuje i ažurira dokumentaciju o svom profesionalnom razvoju (vodi razvojni i profesionalni portfolio u kojem dokumentuje svoj rad i napredovanje);
14. Poznaje i dodatno se usavršava u sticanju saznanja potrebnih za prijavljivanje na programe Evropske unije;
15. Poznaje i dodatno se usavršava u području demokratskog građanstva i ljudskih prava;
16. Poznaje i kontinuirano se informiše o evropskim trendovima u odgoju i obrazovanju;
17. Osposobljen je i dodatno se osposobljava za rad u multikulturalnom okruženju;
18. Poznaje minimalno jedan strani jezik;
19. Osposobljen je za usmjeravanje djece i profesionalaca društvenoj odgovornosti.

Standard 6. Timski rad, klima i komunikacija u predškolskoj ustanovi

Psiholog u predškolskoj ustanovi doprinosi kreiranju pozitivne klime i kulture ustanove, izgradnji timskog rada i uspostavljanju saradničkih odnosa s odgajateljima, stručnim saradnicima i drugim zaposlenima tako što stvara zajednicu koja uči i njeguje jasnu i predusretljivu komunikaciju. Psiholog uvažava profesionalni i lični integritet i dostojanstvo svih, bez obzira na njihov status i socijalni kontekst kojem pripadaju.

Indikatori kvaliteta

Psiholog:

1. Kreira inkluzivnu klimu i kulturu, osiguravajući da se svako dijete i porodica osjećaju dobrodošlo i prihvaćeno i da je svakom djetetu osigurano ostvarivanje prava na kvalitetan odgoj i obrazovanje;
2. Osigurava prilike da se sva djeca i odrasli u vrtiću međusobno upoznaju, saraduju i uče jedni od drugih;
3. Pruža podršku odgajateljima u procesu rješavanja problema, pokazuje razumijevanje i modeluje konstruktivno i nenasilno rješavanje problema i sukoba;
4. Podstiče i njeguje timski rad i zajedničko rješavanje problema u svakoj situaciji;
5. Aktivno sluša i uvažava sugestije i mišljenje odgajatelja, roditelja/staratelja i predstavnika zajednice u vezi s radom ustanove, planiranjem, realizacijom i evaluacijom programa;
6. U svim formalnim i neformalnim situacijama služi kao model ponašanja i komunikacije, predano i posvećeno obavljajući svoje obaveze;
7. Reaguje na potrebe i zahtjeve drugih i odgovara pravovremeno na jasan, djelotvoran i senzibilan način, u pisanoj i usmenoj formi;
8. Prepoznaje i javno promovira rezultate svih zaposlenih te stvara prilike za zajedničko proslavljanje uspjeha, podstičući saradnju umjesto takmičenja;
9. Poznae osnove upravljanja ljudskim resursima i primjenjuje ih po potrebi s ciljem doprinosa izgradnji tima i kreiranja pozitivne klime;
10. Aktivno učestvuje u stvaranju okoline u kojoj se poštuju, podržavaju i uvažavaju djeca, zajedno s drugim zaposlenim;
11. Učestvuje i konstruktivno doprinosi radu stručnih tijela u predškolskoj ustanovi.

Literatura:

1. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2018). *Revizija standarda kvaliteta rada pedagoga u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: APOS0.
2. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2014). *Analiza primjene standarda kvaliteta rada u praksi*. Sarajevo: APOS0.
3. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2011). *Kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: APOS0.
4. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2014). *Model za unapređenje profesionalnog razvoja odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika*. Sarajevo: APOS0.
5. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2014). *Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: APOS0.
6. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2011). *Standardi kvaliteta rada odgajateljica, pedagoška i direktorica u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: APOS0.
7. Društvo psihologa Srbije(2012). *Novi pravilnik o programu rada psihologa u obrazovanju*. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/sajt/page.php?page=201>.
8. European Commission (2011). *CORE, competence requirements in early childhood education and care*. Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc7e05f4-30b9-480a-82a7-8afd99b7a723>
9. European Commission (2014). *Proposal for key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care, Report of the Working Group on Early Childhood Education and Care under the auspices of the European Commission*. Dostupno na:

https://ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf

10. European Parliament and the Council (2006). *Key competences for lifelong learning*. *Official Journal of the European Union* L394/10. Dostupno na:
http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_394/l_39420061230en
11. Evropska unija (2017). *Europa 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast*. Dostupno na: <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/europa-2020.pdf>
12. Hrvatska psihološka komora (2012). *Standardi rada psihologa u predškolskim ustanovama*. Dostupno na: http://www.psiholoska-komora.hr/static/documents/doc_standardi_rada_psih_u_predskol_ustanovama.pdf
13. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 88/07.
14. Pravilnik o programu svih oblika rada stručnih saradnika. *Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik*, 5/2012.
15. Sindik, J. (2011). „Uloga predškolskog psihologa – prevencija i rana intervencija“. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*. 28(7).
Dostupno na: <https://hcjz.hr/index.php/hcjz/article/view/418/404>
16. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske. *Službeni glasnik RS*, 79/2015.
17. Zavod za školstvo Crne Gore (2016). *Standardi kompetencija za nastavnike i direktore u vaspitno-obrazovnim ustanovama*. Podgorica: Zavod za školstvo.

STANDARDI KVALITETA RADA STRUČNIH SARADNIKA EDUKATORA-REHABILITATORA⁵ I LOGOPEDA U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Uvod

Istraživanja u području neuronauke te psiholoških i edukacijskih nauka u zadnje 2–3 decenije su nedvosmisleno pokazala značaj ranih pozitivnih iskustava na rani rast i razvoj djeteta, čime se i preporučuje što ranije uključivanje djece u systemske podsticaje i prilagođavanje okruženja u kojem će dijete postići svoj puni potencijal.

U ranom djetinjstvu dolazi do ubrzanog razvoja djeteta u svim razvojnim područjima: motorika, komunikacija, kognitivni i socio-emocionalni razvoj i briga o sebi, a djeca vještine i znanja iz pojedinih razvojnih područja savladavaju prema određenom redoslijedu. Svako odstupanje od razvojnih prekretnica može uticati na cjelokupni kasniji razvoj djeteta. Mozak malog djeteta razvija se velikom brzinom, otvoren je za učenje i obilježen fleksibilnošću, zato je i rani period razvoja djeteta najkritičniji period u kojem se ranom stimulacijom, podučavanjem i stvaranjem podsticajnog okruženja mogu prevenirati mnogi poremećaji kasnije u djetinjstvu. Važno je pratiti razvoj svakog djeteta te prepoznati i evidentirati svako odstupanje u razvojnim područjima kako bi se pravovremeno pružila intervencija i omogućio razvoj punog potencijala djeteta za zahtjeve koje će škola i okolina postaviti pred njega.

Evropska unija odavno je prepoznala značaj ranog razvoja i obrazovanja koje je jasno izraženo u relevantnim politikama i strategijama. „Dob djece za ulazak u formalno obrazovanje se smanjuje i povećava njihov obuhvat. Tako je u periodu od 2000. do 2009. godine u prosjeku u 27 zemalja EU (EU-27) stopa upisa djece u predškolsko i osnovno obrazovanje dostigla približno 77% za djecu staru tri godine, 90% za djecu od četiri godine i 94% za djecu staru pet godina u 2009. godini. Na Samitu u Barceloni 2002. godine Vijeće Evrope je odlučilo da do 2010. godine sve zemlje članice moraju osigurati da najmanje 90% djece od treće godine do polaska u školu bude obuhvaćeno predškolskim odgojem i obrazovanjem, kao i 33% djece mlađe od tri godine. Naročita pažnja je usmjerena na brigu i uključivanje djece iz ugroženih grupa za koje je predškolski odgoj ključan za uspjeh u nastavku školovanja, kao i na posebnu pomoć i podršku porodicama ove djece.“ (Gender centar Vlade FBiH, 2015) Statistička analiza data u ovom dijelu pokazuje da se Bosna i Hercegovina nije ni približila ovom postavljenom cilju.

Ako uporedimo generalne podatke o broju djece uključene u predškolske ustanove, prema podacima organizacije *Save the Children*, vidjet ćemo da se Bosna i Hercegovina nalazi na posljednjem mjestu među evropskim zemljama te da je tek 17% djece uključeno u predškolske ustanove, od čega samo 2% iz rizičnih grupa pohađa neki vid predškolskog odgoja i obrazovanja. Predškolskim odgojem i obrazovanjem u trajanju od minimalno 150 sati u godini pred polazak u školu u Bosni i Hercegovini je obuhvaćeno oko 50% djece, što je opet nizak procenat jer, prema podacima *Eurostata*, u Evropskoj uniji procenat djece uzrasta četiri do šest godina koja pohađaju predškolski odgoj i obrazovanje prelazi visokih 95 postotaka. Djeca s teškoćama u razvoju bi trebala imati prioritet za što ranije uključivanje u programe podsticaja razvoja jer je neuroplastičnost mozga, tj. mogućnost mozga da se

⁵Standardi kvaliteta rada stručnog saradnika edukatora-rehabilitatora u predškolskom odgoju i obrazovanju odnose se i na sve defektologe nezavisno o usmjerenju, npr. defektolog-somatoped, defektolog-tiflopedagog, defektolog-oligofrenolog.

promijeni i adaptira kao rezultat podsticajne, bogate, strukturirane vanjske stimulacije, u ovom periodu najintenzivnija.

Ustavom Bosne i Hercegovine, kao i nizom međunarodnih dokumenata (UN Konvencija o pravima djeteta iz 1989, Međunarodna konvencija o pravima osoba s invaliditetom (član 1, 7. i 24. i sl.) zagarantovana su osnovna ljudska prava, a time i prava djece na obrazovanje i razvoj punog potencijala djeteta. Prema članu 9. Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, cilj predškolskog odgoja i obrazovanja je osigurati optimalne i jednake uslove kako bi se svako dijete, od rođenja do polaska u školu, razvijalo i ostvarivalo svoje pune potencijale i kompetencije kroz različite vidove kvalitetnog i profesionalno autonomnog institucionalnog i vaninstitucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja. Za svako dijete s posebnim potrebama izradit će se individualni program prilagođen njegovim sposobnostima (član 12, *Službeni glasnik BiH*, br. 88/07). Djeca s razvojnim teškoćama trebaju dodatnu podršku kako bi dostigla svoj puni potencijal. Stručni i kvalitetni podsticaji i podrška su osnovno pravo svakog djeteta zagarantovano različitim konvencijama i deklaracijama o pravima djeteta kao i domaćim zakonima.

U tom kontekstu neophodno je angažovanje edukatora-rehabilitatora, logopeda u predškolskim ustanovama koji je ključna osoba koja prati, procjenjuje i podstiče razvoj punog potencijala djeteta s teškoćama u razvoju i osigurava podsticajno okruženje za maksimiziranje djetetovih potencijala. Pored toga, edukator-rehabilitator, logoped savjetuje roditelje/staratelje, odgajatelje i druge relevantne učesnike u radu s djetetom s teškoćama u razvoju te olakšava dostupnost i pristupačnost resursima, sistemima i službama zdravstvene i društvene brige za djecu. Kod pružanja intervencije i tretmana djetetu važan je holistički pristup i međusektorska saradnja svih sistema zdravstva, socijalne politike i obrazovanja. Unapređujući profesionalne kompetencije, razvijajući nove metodološke pristupe i paradigme, praćenjem savremene teorije i prakse edukatoru-rehabilitatoru i logopedu se omogućava da postane ravnopravan član interdisciplinarnog/transdisciplinarnog tima u svim područjima zapošljavanja, zdravstvu, odgojno-obrazovnom radu i socijalnoj politici.

Zakoni o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini jasno nalažu obavezu izrade i primjene prilagođenih programa, što je osnovna djelatnost edukatora-rehabilitatora, ali same procedure izrade i primjene ovih programa nisu definisane. Pored toga, stalni napredak edukacijsko-rehabilitacijskih i logopedskih spoznaja, novih metodoloških zahtjeva odgoja i obrazovanja, usavršavanje edukatora-rehabilitatora i logopeda, zahtjevi korisnika i zastupnika korisnika za novim uslugama zahtijevaju izradu mjerljivih standarda kvaliteta usluga. S druge strane, neophodno je tražiti i „strukovnu zaštitu kako od strane konkurentnih struka i drugih neovlaštenih davatelja pojedinih usluga tako i od pogrešnih odluka, postupanja i tretmana od strane edukacijskog rehabilitatora, a gdje je moguće da bude nanesena šteta korisniku usluga ili radnoj organizaciji kao davatelju usluge. Kako bi odgovorili na ove izazove, potrebno je jasno definirati suvremena temeljna mjerila kvalitete usluga edukacijskih rehabilitatora“ (Vragović, 2012: 152).

Edukator-rehabilitator u predškolskoj ustanovi

Stručni rad edukatora-rehabilitatora u predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama podrazumijeva rad na prevenciji, detekciji, evidentiranju, dijagnostici, planiranju podrške, edukaciji, rehabilitaciji, kao i evaluaciji tretmana za djecu kod koje postoji rizik za pojavu

teškoća u razvoju (na primjer, prematuritet) ili za djecu kod koje su se teškoće već razvile (djecu s intelektualnim teškoćama, senzornim i motoričkim teškoćama, kao i poremećajima u ponašanju).

Pored rada s djecom, važno područje rada edukatora-rehabilitatora su i roditelji/staratelji djece s teškoćama u razvoju. Edukator-rehabilitator će upoznati roditelja/staratelja s vrstom i stepenom teškoće kod djeteta, pružiti podršku u prihvatanju i razumijevanju djetetove teškoće, te podsticanju razvoja u kućnom okruženju. Edukator-rehabilitator će provoditi savjetodavni rad s odgajateljima, stručnim saradnicima i drugim relevantnim strukturama djelovanja u radu s djecom s teškoćama u razvoju. Edukator-rehabilitator će raditi i s vršnjacima s ciljem stvaranja inkluzivne klime.

Značajnu ulogu edukator-rehabilitator ima i u razvoju međusektorske saradnje. Saradnjom zdravstvenog sistema, sistema socijalne zaštite i sistema obrazovanja, kroz interdisciplinarni pristup, unaprijedit će se dostupnost službi te, nakon detektovane teškoće, dijete i porodica će biti pravovremeno uključeni u intervenciju.

Tokom školovanja edukatori-rehabilitatori se usmjeravaju na različite smjerove koji na državnom nivou nisu u potpunosti ujednačeni i zavise od plana i programa visokoškolske ustanove. Trenutno četiri javna univerziteta u Bosni i Hercegovini nude programe za buduće edukatore-rehabilitatore: Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli, Univerzitet u Istočnom Sarajevu i Sveučilište u Mostaru.

Prema većini standarda i normativa u predškolskom odgoju i obrazovanju, poslove edukatora-rehabilitatora mogu obavljati lica koja posjeduju visoku stručnu spremu i stručna zvanja:

- profesor defektologije (odgovarajućeg profila),
- diplomirani defektolog (odgovarajućeg profila),
- diplomirani specijalni edukator-rehabilitator,
- diplomirani edukator-rehabilitator,
- diplomirani logoped,
- diplomirani surdoaudiolog,
- bachelor edukator-rehabilitator.

Edukator-rehabilitator stvara jednake mogućnosti za svu djecu kako bi ostvarila puni potencijal, uključujući djecu s teškoćama u razvoju te motoričkim i senzornim teškoćama.

Djeca s teškoćama u razvoju, u kontekstu ovih standarda, su:

- djeca s intelektualnim teškoćama,
- djeca s poremećajem autističnog spektra,
- djeca s teškoćama u učenju,
- djeca s poremećajima u ponašanju i emocionalnim teškoćama,
- djeca s ADHD-om i drugim neurorazvojnim teškoćama.

Djeca sa senzornim teškoćama su:

- djeca s oštećenjima vida,
- djeca s oštećenjima sluha.

Provođenje programa podrške edukatora-rehabilitatora djetetu s teškoćama u razvoju u predškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama može se podijeliti u tri segmenta:

- rana intervencija za djecu od 0 do 2/3 godine,
- psihoedukacijske grupe podrške za djecu od 3 do 6 godina,
- obavezni vid predškolskog odgoja i obrazovanja od 5 do 6 godina.

Logoped u predškolskoj ustanovi

Logopedi su stručnjaci za komunikaciju koji rade na sprečavanju, procjeni, dijagnostici i tretmanu poremećaja govora, jezika, socijalne komunikacije, kognitivne komunikacije i gutanja kod djece i odraslih. Domen rada logopeda uključuje:

- Govorne poremećaje koji nastaju kada osoba ima poteškoće u ispravnoj ili tečnoj produkciji govornih glasova (na primjer, mucanje je oblik disfluentnosti) ili ima problema s glasom ili rezonancijom.
- Jezičke poremećaje koji nastaju kada osoba ima problema s razumijevanjem drugih (receptivni jezik) ili dijeljenjem misli, ideja i osjećaja (ekspresivni jezik). Jezički poremećaji mogu biti govorni ili pisani i mogu uključivati oblik (fonologija, morfologija, sintaksa), sadržaj (semantika) i/ili korištenje (pragmatika) jezika na funkcionalne i društveno prikladne načine.
- Poremećaje socijalne komunikacije koji nastaju kada osoba ima problema s društvenom upotrebom verbalne i neverbalne komunikacije. Ovi poremećaji mogu uključivati probleme (a) komuniciranja u društvene svrhe (na primjer, pozdrav, komentiranje, postavljanje pitanja), (b) razgovora na različite načine kako bi se prilagodilo slušaocu i okruženju i (c) pridržavanja pravila razgovora i prepričavanja priča. Svi pojedinci s poremećajem spektra autizma imaju problema sa socijalnom komunikacijom. Poremećaji socijalne komunikacije pronađeni su i kod osoba s drugim stanjima poput traumatskih ozljeda mozga.
- Kognitivno-komunikacijske poremećaje koji uključuju probleme organizovanja misli, obraćanja pažnje, pamćenja, planiranja i/ili rješavanja problema. Ovi se poremećaji obično događaju kao posljedica moždanog udara, traumatske ozljede mozga ili demencije, iako mogu biti prirodne.
- Poremećaje gutanja (disfagija) koji predstavljaju poteškoće s hranjenjem i gutanjem, što može nastati kao posljedica bolesti, operacije, moždanog udara ili ozljede.

Procesi rane intervencije, habilitacije i rehabilitacije patologije verbalne i pisane komunikacije samo su neka od područja djelovanja ovog stručnjaka.

Zanimanje logopeda pripada visokoj stručnoj spremi (VII stepen), a zvanje se stiče nakon četverogodišnjeg studija odnosno prvog ciklusa studija na edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu (defektološkom fakultetu) ili na odsjeku za logopediju (logopediju i (surdo) audiologiju) pri nekom od drugih fakulteta (medicinskom ili nekom od fakulteta društvenih nauka).

Sticanje stručne spreme za zanimanje logopeda putem visokog obrazovanja edukacijsko-rehabilitacijskog (defektološkog) usmjerenja pruža logopedu širinu u djelovanju i dostupan sadržaj rada sličan drugim zanimanjima koja se bave radom s djecom s teškoćama u razvoju i odraslim osobama s invaliditetom, s posebnim naglaskom na područje govorno-jezičke komunikacije.

Rad logopeda u predškolskim ustanovama zasnovan je na pozitivnim stručnim i naučnim principima koji podrazumijevaju primjenu najsavremenijih oblika i metoda rada u cilju što kvalitetnije rehabilitacije svih govorno-jezičkih poremećaja kod djece tog uzrasta. Logoped u predškolskim ustanovama može biti zaposlen kao stručni saradnik. Godišnji program rada logopeda je sastavni dio godišnjeg programa rada predškolske ustanove. Sve svoje poslove logoped obavlja u skladu s godišnjim programom ustanove.

Neki od govorno-jezičkih poremećaja, koji se tretiraju u predškolskim ustanovama, su:

- artikulacijski poremećaji,
- fonološki poremećaji,
- motorički govorni poremećaji (dizartrija, dječija apraksija govora),
- poremećaji fluentnosti govora (mucanje i brzopletost),
- poremećaji glasa,
- razvojni jezički poremećaji,
- poremećaji autističnog spektra,
- poremećaji u ranoj pismenosti,
- poremećaji socijalne komunikacije,
- poremećaji kognitivne komunikacije,
- složeni komunikacijski poremećaji (AAC),
- poremećaji gutanja i hranjenja.

Edukacijsko-rehabilitacijska djelatnost

Edukacijsko-rehabilitacijska djelatnost obuhvata individualne ili grupne edukacijsko-rehabilitacijske postupke i mjere zasnovane na edukacijsko-rehabilitacijskim spoznajama i načelima, a odnose se na:

- rano otkrivanje i uočavanje rizika za odstupanje od tipičnog razvoja i upućivanje na ranu procjenu i dijagnostiku,
- timsku dijagnostiku – učešće u dijagnostičkom timu (interdisciplinarnom/transdisciplinarnom),
- procjenu interesa, sposobnosti i jakih strana djeteta i porodice,
- procjenu potreba za podrškom u cilju izrade individualnog porodičnog plana usluga i individualnih/individualizovanih programa,
- izradu individualnih/individualizovanih programa podsticanja, porodično i lično usmjerenih planova podrške,
- ranu intervenciju, tj. dugoročne i kratkoročne ciljeve podsticanja usmjerene na određena razvojna područja s ciljem prevencije i ublažavanja razvojnih teškoća, rad s djetetom, savjetovanje i edukaciju roditelja/staratelja i odgajatelja s ciljem uključivanja u inkluzivne tokove društva,
- edukacijsko-rehabilitacijske individualne i/ili grupne postupke i programe (bazična perceptivno-motorička stimulacija, podsticanje perceptivno-motoričkog razvoja, podsticanje senzorne integracije, rehabilitacija putem pokreta, peripatologija, primijenjena analiza ponašanja, strukturirani programi s vizuelnom podrškom, sistemi augmentativne i alternativne komunikacije, uključujući znakovni i slikovni jezik i Brailleovo pismo, kognitivne strategije učenja, tehnike individualnog i grupnog

podučavanja, podsticanje razvoja kognitivnih, praktičnih i socijalnih kompetencija, kao i širok spektar drugih rehabilitacijskih postupaka),

- odgojno-obrazovni rad s djecom sa i bez poteškoća u razvoju,
- koordinaciju podrške u različitim sistemima u svrhu zastupanja, upućivanja i praćenja korisnika,
- promicanje prava djece s poteškoćama u razvoju i njihovih roditelja/staratelja u zajednici,
- edukacijsko-rehabilitacijsku superviziju s ciljem unapređenja profesionalnih kompetencija kako bi se pružile bolje usluge korisnicima,
- savjetovanje i saradnju s ciljem pružanja podrške djeci i roditeljima/starateljima,
- timski rad, tj. učešće u timskom donošenju najbolje odluke za primjereni oblik intervencije,
- edukacijsko-rehabilitacijska stručna i naučna istraživanja s ciljem produblivanja i unapređenja spoznaja iz edukacijsko-rehabilitacijske djelatnosti, naročito u području inkluzivnog odgoja i obrazovanja i
- edukacijsko-rehabilitacijsku evaluaciju postupaka, programa i načina rada, povezanih sa stručnim procjenama i dijagnostikom.

Edukacijsko-rehabilitacijski (individualni i/ili grupni) postupci i programi u radu s djecom su:

- bazična perceptivno-motorička stimulacija,
- podsticanje perceptivno-motoričkog razvoja,
- rehabilitacija igrom,
- podsticanje senzorne integracije,
- psihomotorička reedukacija,
- primijenjena analiza ponašanja,
- strukturirani programi s vizuelnom podrškom,
- sistemi augmentativne i alternativne komunikacije,
- kognitivne strategije učenja,
- tehnike individualnog i grupnog podučavanja,
- podsticanje razvoja kognitivnih, praktičnih i socijalnih kompetencija,
- podsticanje harmoničnih odnosa s vršnjacima,
- podsticanje ličnog i socijalnog razvoja u grupi,
- podsticanje razvoja prirodnog kruga podrške,
- modeli lično i porodično usmjerenog planiranja podrške,
- tranzicijski programi.

Uloga edukatora-rehabilitatora u ustanovama za predškolski odgoj i obrazovanje je:

- učestvovanje u komisiji prilikom upisa djece u predškolsku ustanovu,
- posmatranje i praćenje djeteta u postupku utvrđivanja psihomotoričkih stanja, detekcija djece s razvojnim teškoćama,
- prevencija razvoja oštećenja primjenom metoda rane stimulacije razvoja djeteta u svih pet područja razvoja (tjelesnom/motoričkom, komunikacijskom/jezičkom, kognitivnom razvoju, socio-emocionalnom razvoju i briga o sebi),

- utvrđivanje statusa funkcionisanja u svih 5 područja razvoja (tjelesnom/motoričkom, komunikacijskom/jezičkom, kognitivnom razvoju, socio-emocionalnom razvoju i briga o sebi),
- upoznavanje roditelja/staratelja sa psihomotoričkim funkcionisanjem djeteta na osnovu prikupljenih dokumentovanih činjenica proisteklih iz praćenja i procjene,
- utvrđivanje vrste i broja edukacijsko-rehabilitacijskih tretmana (u saradnji s odgajateljima i roditeljima/starateljima izrađuje individualni edukativni program rada),
- pripremanje za neposredni odgojno-obrazovni, edukacijsko-rehabilitacijski rad s djecom, djecom u grupi,
- izrada specifičnih, individualizovanih didaktičkih materijala i sredstava za rad s djetetom,
- neposredni edukacijsko-rehabilitacijski rad s djecom,
- savjetovanje i edukacija odgajatelja kroz primjenu specifičnih metoda rada koje će doprinijeti optimizaciji razvoja i stvaranju inkluzivne klime,
- savjetovanje i edukacija roditelja/staratelja djeteta,
- podučavanje i osposobljavanje roditelja/staratelja za primjeren rad s djetetom u porodičnom okruženju i kreiranje podsticajne sredine,
- podučavanje roditelja/staratelja o odgojno-obrazovnoj inkluziji (ovo se odnosi na sve roditelje/staratelje *tipične* i *atipične* djece, kao i na druge subjekte odgojno-obrazovnog rada),
- predlaganje i iniciranje promjene u najboljem interesu djeteta,
- savjetovanje i edukacija svih relevantnih učesnika u radu s djecom (direktor, stručni saradnici, asistent, organizacije, udruženja i sl.),
- doprinos stvaranju uslova za kvalitetno organizovanje djece i učešće u svim segmentima predškolskog života i društvenih aktivnosti zajednice (na primjer, obilježavanje značajnih datuma, dječijih manifestacija, saradnja s lokalnom zajednicom i civilnim društvom),
- kontinuirano dokumentovanje i izvještavanje o postignućima djeteta,
- kontinuirano stručno usavršavanje u području edukacijsko-rehabilitacijskih nauka, inkluzivnog obrazovanja, timskog rada, pisanja projektnih prijedloga u području komunikacije te učestvovanje u radu stručnih organa ustanove (aktivni, vijeća i dr.) i slično,
- rad na poslovima unapređivanja i razvoja odgojno-obrazovne djelatnosti (istraživanjima, projektima i sl.),
- zagovaranje pristupačnosti u predškolskoj ustanovi (vrtiću) te predlaganje uklanjanja arhitektonskih barijera,
- rad na administrativnim poslovima.

Glavna područja rada logopeda, bez obzira na vrstu ustanove u kojoj radi, su:

- prevencija svih vrsta govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja,
- rana detekcija svih vrsta govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja i stimulacija razvoja područja govora, jezika i komunikacije koja nisu u skladu s razvojnom dobi djeteta,
- procjena i identifikacija svih razvojnih i stečenih komunikacijskih i govorno-jezičkih poremećaja, funkcionalna dijagnostika slušanja i jezičko-govornog statusa te procjena odabira slušnih pomagala kod osoba oštećena sluha,

- tretman svih razvojnih i stečenih komunikacijskih i govorno-jezičkih poremećaja te poremećaja gutanja,
- savjetodavni i edukativni rad s roditeljima/starateljima,
- savjetodavni i edukativni rad sa stručnjacima drugih profila,
- savjetodavni i edukativni rad s roditeljima/starateljima i članovima porodice i savjetodavno-edukativni rad sa širom društvenom zajednicom,
- istraživanja na području logopedije i srodnih naučnih područja.

Uloge logopeda u predškolskim ustanovama su:

- prevencija svih vrsta i oblika govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja,
- rana detekcija i identifikacija svih vrsta i oblika govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja,
- logopedski tretman svih vrsta govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja,
- saradnja s roditeljima/starateljima i drugim stručnim saradnicima i učesnicima odgojno-obrazovnog procesa,
- kontinuirano stručno usavršavanje i dodatna edukacija iz različitih oblasti.

Ciljevi rada

Usmjereni na dijete:

- ✓ posmatrati, pratiti, procjenjivati, izrađivati individualni edukacijski plan rada, predlagati edukacijsko-rehabilitacijske i korektivne tretmane, evaluirati postignuća u radu,
- ✓ podsticati razvoj jakih strana djeteta, njegovu inicijativu, samostalnost, ovladavanje vještinama i generalizacije naučenih vještina,
- ✓ prevenirati mogućnost nastanka pridruženih teškoća,
- ✓ stvarati podsticajno okruženje za dijete u skladu s razvojnim mogućnostima i potrebama djeteta u cilju involviranja u inkluzivne uslove predškolskog sistema odgoja i obrazovanja.

Usmjereni na odgajatelja i druge stručne saradnike:

- ✓ pomoći odgajatelju i drugim stručnim saradnicima u detekciji djece s razvojnim teškoćama, pristupu i specifičnim metodama rada s djecom,
- ✓ pomoći odgajatelju i drugim relevantnim strukturama djelovanja u radu s djecom u kreiranju podsticajnog okruženja za dijete koje će zadovoljiti njegove potrebe.

Usmjereni na roditelja/staratelja:

- ✓ stvarati uslove za partnerske odnose kroz pružanje informacija i savjetovanje o razvojnim karakteristikama djeteta i savjetovanje o dostupnosti službi za podršku,
- ✓ podsticati i podržavati porodicu u izboru najboljih programa za dijete, ostvarivanju zajedničkih ciljeva za dijete kroz individualni edukacijski plan rada, tretman, evaluaciju i tranziciju,
- ✓ osposobljavati roditelje/staratelje za maksimiziranje sposobnosti djeteta,
- ✓ prevenirati nastanak negativnih događaja u porodici, podsticati socijalizaciju porodice i stvaranje pozitivnog roditeljstva.

Usmjereni na društvo:

- ✓ senzibilizacija društva prema djeci s teškoćama u razvoju i značaju ranog rasta i razvoja,
- ✓ saradnja s društvenom zajednicom u cilju stvaranja inkluzivnog društva, ostvarivanju osnovnih prava i dostupnosti društvenih resursa (zdravstvenih, socijalnih i odgojno-obrazovnih, kulturno-umjetničkih i dr.).

Dokumentovanje i izvještavanje stručnog saradnika edukatora-rehabilitatora i logopeda

Eduktor-rehabilitator podnosi izvještaj u formi nalaza i mišljenja u skladu s izradom individualnog edukacijskog plana. Nalaz se dostavlja roditelju/staratelju, odgajatelju i rukovodstvu.

Individualni edukacijsko-rehabilitacijski plan usluga prilagođava individualno sadržaje, svakom djetetu ponaosob, kako bi u potpunosti razvili svoj potencijal u svih 5 razvojnih područja. Individualni edukacijski planje povjerljiva forma dokumenta koja treba da sadržava sljedeće osnovne sastavnice:

- lične podatke o djetetu,
- naziv grupe kojoj dijete pripada,
- razvojni status djeteta u svim područjima rada,
- jake strane djeteta i područja koja se podstiču kod djeteta,
- ciljeve rada,
- lica koja će pružati podršku u radu,
- vrsta podrške u radu,
- raspored i učestalost pružanja usluga,
- datum izrade inividualnog edukacijsko-rehabilitacijskog plana podsticanja,
- vremenski okvir za koji se izrađuje individualni edukacijsko-rehabilitacijski plan,
- evaluaciju rada.

Individualni edukacijsko-rehabilitacijski plan rada je forma dokumenta s kojom trebaju biti upoznati roditelj/staratelj djeteta, odgajatelj vrtića i menadžment usluga.

Evaluacija rada se vrši minimalno nakon navršenog jednog mjeseca, a maksimalno nakon navršenih 3 mjeseca rada s djetetom.

U predškolskim ustanovama je neophodno provoditi timski rad, od interdisciplinarnog težiti ka transdisciplinarnom radu. Interdisciplinarni rad u cilju pružanja sveobuhvatne podrške djetetu i porodici, kroz osiguranje kvaliteta usluge, podstiče sistem za rani razvoj i ranu intervenciju te podstiče učesnike procesa na iznalaženje najboljih pristupa u radu za dijete i porodicu. Pri provođenju rane intervencije važnu ulogu ima interdisciplinarna saradnja

različitih stručnjaka međusobno, uz stalnu saradnju s roditeljima/starateljima i participaciju djeteta. Ideja koordinacije i saradnje između različitih stručnjaka temelji se na pretpostavci da integracija i koordinacija različitih usluga dovodi do boljih ishoda rane intervencije (Dunst i Bruder, 2002; Alliston, 2007; Chang, 2007; Spittle i sar., 2012. prema Milić Babić, 2013). Težnja struke i nauke jeste uvođenje transdisciplinarnosti. Transdisciplinarnost s pozadinom djelovanja interdisciplinarnosti bi značila uvođenje ključne osobe za dijete s teškoćama u razvoju i porodicu. Ključna osoba edukator-rehabilitator bi bila osoba za komunikaciju s porodicom i ostalim sistemima podrške. Za sve informacije i koordinaciju između stručnjaka i sistema bila bi odgovorna jedna osoba koja bi prenosila informacije roditelju/staratelju i obratno. Edukator-rehabilitator na timskim sastancima prikuplja informacije od ostalih stručnjaka koji rade s djetetom, predlaže načine daljnjeg postupanja i generalizovane informacije prenosi roditelju/staratelju i obratno. Edukator-rehabilitator zapisuje i sve važne informacije sa sastanaka s roditeljima/starateljima, odgajateljima i drugim strukturama s kojima saraduje.

Stručne i materijalne pretpostavke za profesionalni rad edukatora-rehabilitatora i logopeda

Nakon završenog univerzitetskog obrazovanja, edukator-rehabilitator i logoped pristupaju realizaciji pripravničkog staža, polaganju stručnog ispita, čime postaju sposobni za samostalno obavljanje rada te za daljnje stručno usavršavanje i napredovanje u struci.

Edukator-rehabilitator provodi individualni i grupni rad

Individualni rad se realizuje u posebnim, specijalizovanim uslovima kabineta edukatora-rehabilitatora uz prisustvo roditelja/staratelja ili odgajatelja vrtića. Cilj individualnog rada je maksimiziranje potencijala djeteta i osnaživanje porodice. Individualni rad se realizuje u formi podsticajne jedinice u trajanju od 40 do 60 minuta. Podsticajna jedinica sadržava ciljeve postavljene kroz individualizovani edukacijsko-rehabilitacijski plan usluga za dijete i porodicu. S planom se upoznaje roditelj/staratelj, odgajatelj vrtića kao i menadžment usluga.

Grupni plan rada se realizuje shodno ciljevima rada gupe koju dijete pohađa, a u saradnji s odgajateljem vrtića. Trajanje grupnog rada je 40–60 minuta. Cilj grupnog rada je razvoj socijalnih vještina i sposobnosti, s ciljem inkluzije u užu i širu društvenu zajednicu.

Uobičajeno je da se direktni rad s korisnicima usluga izvodi u trajanju od 18 do 20 radnih sati u 40-satnoj radnoj sedmici. Preostalih 20–22 radnih sati sadržava pisano dokumentovanje planiranja i realizacije, tj. evaluacije individualnog edukacijsko-rehabilitacijskog plana usluga i druge poslove.

Logopedski tretman provodi se s djecom u predškolskoj ustanovi kod koje je utvrđeno odstupanje u govorno-jezičkom statusu u skladu s uzrastom djeteta. U skladu s tim, primjenjuju se različite metode i sredstva u odnosu na vrstu i stepen poremećaja, kao i uzrast djeteta. Tretman se provodi u odgovarajućoj prostoriji opremljenoj u skladu sa standardima i normativima za predškolski odgoj. Logopedski tretman se provodi individualno i grupno. Individualni logopedski tretman u predškolskoj ustanovi traje od 30 do 45 minuta, u zavisnosti od vrste i oblika govorno-jezičkog poremećaja. Grupni rad s djecom traje od 45 do 60 minuta, u skladu s vrstom planirane aktivnosti i vrste govorno-jezičkih poremećaja.

Pedagoški standardi i normativi za predškolski odgoj i obrazovanje predviđaju osiguravanje odgovarajućih materijalnih i tehničkih uslova za realizaciju zadataka edukatora-rehabilitatora i logopeda.

Edukator-rehabilitator i logoped trebaju imati svoju radnu prostoriju s odgovarajućim namještajem i opremom, didaktičkim materijalima predviđenim pedagoškim standardima i normativima, kako bi se pripremili za rad, provodili dijagnostiku, tretmane i savjetodavni rad s roditeljima/starateljima, odgajateljima i drugim stručnim saradnicima.

Edukator-rehabilitator i logoped trebaju imati i računar s pristupom internetu i štampač u cilju brze razmjene informacija i dostupnosti materijala za djecu kao što su razni vizuelni, auditivni i drugi didaktički materijali te instrumenti za rad, protokoli, upitnici, evidencijske liste i slično.

Kompetencije edukatora-rehabilitatora

Kompetencije predstavljaju dinamičku kombinaciju kognitivnih i metakognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, komunikacijskih, intelektualnih i praktičnih vještina, te etičkih vrijednosti usmjerenih ka ostvarivanju određenog cilja.

U okviru svog rada u predškolskoj ustanovi edukator-rehabilitator treba:

1. Provesti edukacijsko-rehabilitacijsku procjenu razina motoričkog, senzornog, spoznajnog, emocionalnog i socijalnog funkcionisanja djece s oštećenjima vida, motoričkim poremećajima, hroničnim bolestima, intelektualnim teškoćama, teškoćama učenja, deficitom pažnje i hiperaktivnim poremećajem, poremećajima iz autističnog spektra, višestrukim teškoćama i s drugim razvojnim i stečenim teškoćama funkcionisanja različitih uzroka (u daljnjem tekstu: djeca s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom) te procjene njihovog životnog okruženja;
2. Procijeniti faktore i obilježja kvaliteta življenja djece s teškoćama u razvoju i njihovih porodica;
3. Kreirati nove oblike procjene zadovoljavanja potreba pojedinaca i grupe djece s teškoćama u razvoju;
4. Oblikovati i primjenjivati individualne, naučno utemeljene, edukacijsko-rehabilitacijske programe i postupke u cilju unapređenja funkcionalnog razvoja (sposobnosti, znanja i vještina) i ostvarenja kvaliteta življenja djece s teškoćama u razvoju;
5. Evaluirati učinke edukacijsko-rehabilitacijskih programa i postupaka;
6. Modifikovati/preoblikovati edukacijsko-rehabilitacijske programe i postupke s obzirom na njihove učinke;
7. Nadgledati pripravnike edukatore-rehabilitatore tokom provođenja edukacijsko-rehabilitacijske procjene te primjene edukacijsko-rehabilitacijskih programa i postupaka;
8. Analizirati i razvijati pretpostavke i standarde kvaliteta edukacijsko-rehabilitacijske podrške;
9. Primjenjivati vještine timskog rada i saradnje sa stručnjacima različitih profila, s različitim organizacijama i sistemima te s osobama iz životnog okruženja djece s teškoćama u razvoju;
10. Analizirati sisteme i modele podrške u zajednici i odabrati one koje su primjerene individualnim potrebama djece s teškoćama u razvoju;

11. Kritički prosuđivati ostvarivanje prava i preuzimanje odgovornosti svih učesnika u sistemima koji razvijaju modele i pružaju brigu i podršku djeci s teškoćama u razvoju;
12. Zagovarati i kreirati postupke unapređenja procesa socijalne inkluzije te razvoja savremenih modela i programa podrške u zajednici za djecu s teškoćama u razvoju;
13. Prevenirati razvoj sekundarnih teškoća i socijalne isključenosti djece s teškoćama u razvoju;
14. Planirati i provoditi naučna istraživanja temeljena na poštivanju etičkog kodeksa i načela društvene korisnosti rezultata istraživanja;
15. Kreirati nova rješenja i protokole povezane s profesionalno-etičkim izazovima struke;
16. Protumačiti stručnoj i široj javnosti naučno utemeljene informacije o edukacijsko-rehabilitacijskom procesu, odnosno sistemima podrške za djecu s teškoćama u razvoju;
17. Primijeniti primjerene metodološke postupke u naučnom radu;
18. Upravljati kontinuiranim profesionalnim i osobnim razvojem;
19. Koristiti vještine učenja potrebne za formalno i samostalno napredovanje u edukacijsko-rehabilitacijskoj struci i srodnim profesionalnim područjima.

Savremeni edukator-rehabilitator trebao bi da raspolaže kompetencijama koje su nastale kao kombinacija zahtjeva koje se stiču formalnim obrazovanjem (znanja, vještine, stavovi) i kompetencijama koje se javljaju kao odgovor na specifične zahtjeve određenog radnog mjesta.

Profesionalne kompetencije edukatora-rehabilitatora i logopeda na kojima se zasnivaju ovi standardi su:

- organizacione kompetencije,
- komunikacijske kompetencije,
- saradničke kompetencije,
- odgojno-obrazovne kompetencije,
- edukacijsko-rehabilitacijske kompetencije,
- metodičko-akcione kompetencije,
- profesionalnost i stalno usavršavanje,
- fleksibilnost, kreativno i kritično razmišljanje, rješavanje problema,
- etičnost.

Standardi kvaliteta rada

Standard je mjera kvaliteta koju je uspostavio neki autoritet ili dogovorena pravila koja je usvojila većina. Standard je mjerilo kojem težimo, koje nam je postavljeno kao uzor, s kojim se upoređujemo i postajemo bolji profesionalci u svom poslu. Standard je pravac našeg djelovanja i usavršavanja. Svaka profesija postavlja standarde pred svoje stručnjake, a koji su praćeni zakonom i zakonskim aktima. Standardi su razvojni dokument koji se stalno usavršava i mijenja prateći i usklađujući dostignuća u nauci i struci.

Mjerljivi indikatori opisani u okviru standarda za edukatore-rehabilitatore i logopede daju mogućnost praćenja i poređenja kvaliteta profesionalne aktivnosti. Indikatori i postupci vrednovanja trebaju pratiti SMART sistem, da su precizni i jasno određeni, mjerljivi, dostižni i stvarno izvedivi te vremenski određeni.

Pravno regulisanje djelatnosti

Djelatnost edukatora-rehabilitatora i logopeda u predškolskim ustanovama trebala bi biti sistemski regulisana zakonima i podzakonskim aktima. Zakonski i podzakonski akti jasno bi trebali regulisati potrebne stručne kvalifikacije edukatora-rehabilitatora i logopeda, uvođenje u rad i polaganje stručnih ispita, normative i standarde radnih uslova, broj stručnih saradnika edukatora-rehabilitatora i logopeda koje ustanova treba da ima u skladu s brojem djece s teškoćama u razvoju u redovnim i specijalizovanim uslovima.

Pored navedenih, kao polaznu osnovu za izradu profesionalnih standarda u predškolskom odgoju i obrazovanju treba podrazumijevati i oblast ostvarivanja ljudskih prava, odnosno prava djeteta, definisanih našim legislativnim i drugim aktima. Ustav Bosne i Hercegovine obavezuje na najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, apostrofirajući Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i UN Konvenciju o pravima djeteta.

Kome služi dokument *Standardi kvaliteta rada edukatora-rehabilitatora i logopeda u predškolskom odgoju i obrazovanju*

Dokument *Standardi kvaliteta rada edukatora-rehabilitatora i logopeda* treba da posluže:

- ✓ profesionalcima edukatorima-rehabilitatorima i logopedima koji su uključeni u ranu intervenciju i podršku djeci s razvojnim teškoćama (0–3 godina),
- ✓ profesionalcima edukatorima-rehabilitatorima i logopedima koji rade psihosocijalne grupe podrške (3–6 godina),
- ✓ profesionalcima edukatorima-rehabilitatorima i logopedima koji provode obavezni vid predškolskog odgoja i obrazovanja (5–6 godina),
- ✓ profesionalcima logopedima koji rade s djecom s teškoćama govorno-jezičke komunikacije,
- ✓ profesionalcima edukatorima-rehabilitatorima i logopedima koji rade s roditeljima/starateljima ove djece.

Standardi će biti vodilja profesionalcima, čime će unapređivati svoje kompetencije, lična i profesionalna djelovanja u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, odgajateljima i drugim relevantnim strukturama s kojima sarađuju u zavisnosti od ustanove i sistema u kojem su zaposleni.

Standardi će poslužiti i:

- ✓ profesionalcima koji prate i vrednuju rad edukatora-rehabilitatora i logopeda,
- ✓ profesionalcima koji predlažu teme i/ili programe za stručno usavršavanje,
- ✓ ustanovama koje u svom radu preferiraju zapošljavanje ovih stručnjaka.

Definisanjem *Standarda kvaliteta rada edukatora-rehabilitatora i logopeda*, koji uključuju istraživanja i saznanja o povećanom broju djece s različitim poteškoćama, primjenom novih teorija i praksi pružit će se podrška i smjer djelovanja:

- ✓ profesionalcima za izradu programa pri visokoškolskim ustanovama koje obrazuju edukatore-rehabilitatore i logopede.

S obzirom na dodatne i pridružene teškoće koje se stalno pojavljuju kod djece s teškoćama u razvoju, te podizanje nivoa svijesti i dostignuća u nauci, standardi kvaliteta rada bi trebali biti razvojni dokument koji se mijenja, revidira i usavršava.

STANDARDI KVALITETA RADA STRUČNOG SARADNIKA EDUKATORA-REHABILITATORA U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Standard 1. Razumijevanje principa rada edukatora-rehabilitatora i filozofije predškolskog odgoja i obrazovanja

Edukator-rehabilitator je teorijski i praktično upoznat s karakteristikama razvoja djeteta predškolskog uzrasta, tipičnim i atipičnim razvojem, specifičnim metodama rada i tretmanom djece s poteškoćama u razvoju. Pored ovog, upoznat je s programima rada u odgojno-obrazovnoj ustanovi te principima inkluzivnog obrazovanja.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Pozna je prekretnice u razvoju djeteta predškolske dobi;
2. Pozna je procedure za procjenu: kognitivnih sposobnosti, govorno-jezičkih sposobnosti, socio-emocionalnog razvoja, organizovanosti psihomotorike;
3. U saradnji s odgajateljima i roditeljima/starateljima vrši procjenu jakih strana, smetnji i teškoća u psihomotoričkom razvoju djeteta;
4. Zna napisati nalaz i mišljenje edukatora-rehabilitatora;
5. U radu polazi od nivoa sposobnosti i karakteristika djeteta uvažavajući karakteristike učenja djece rane dobi;
6. Zna da odredi stimulativni program za sve segmente razvoja;
7. Pozna je specifične metode rada u radu s djecom s poteškoćama u razvoju i metode rada s tipičnom djecom;
8. Poštuje djetetovu ličnost te primjenjuje holistički pristup;
9. Provodi edukacijsko-rehabilitacijske tretmane;
10. Provodi preventivno-korektivni rad;
11. Uređuje prostor koji je podsticajan, u aktivnostima su prisutni materijali primjereni razvojnim mogućnostima djeteta;
12. Prikuplja i evaluira podatke o djeci;
13. Doprinosi stvaranju uslova za uključivanje i angažovanje djeteta u svim segmentima života primjerenim djetetovoj dobi i uključivanju u inkluzivnu grupu.

Standard 2. Planiranje rada, pripremanje materijala i prostora za rad

Edukator-rehabilitator planira i priprema godišnji program rada, individualni program rada, materijal i prostor za rad s djecom s poteškoćama u razvoju te priprema program rada s grupom vršnjaka kojoj pripada dijete s teškoćama u razvoju. Planira i priprema rad s roditeljima/starateljima te rad s internim i eksternim saradnicima.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Učestvuje u izradi godišnjeg programa rada ustanove za predškolski odgoj i obrazovanje;
2. Izrađuje i planira operativni godišnji program svog rada prema uslovima radnog mjesta;
3. Planira i izrađuje mjesečni i sedmični program rada za rad s djecom s teškoćama u razvoju;
4. Učestvuje u pripremama programa rada s grupom vršnjaka kojoj pripada dijete s teškoćama u razvoju;
5. Planira, izrađuje i provodi individualne edukacijske i rehabilitacijske programe;
6. Učestvuje u izradi specijalizovanih programa za djecu (ples, gimnastika, engleski);
7. Učestvuje u odabiru preventivnih programa;
8. Učestvuje u izradi individualnog tranzijskog programa rada;
9. Planira i realizuje aktivnosti saradnje s roditeljima/starateljima;
10. Planira vođenje dokumentacije o radu s djecom, drugim saradnicima i roditeljima/starateljima;
11. Priprema i dokumentuje individualni i grupni rad;
12. Planira i realizuje aktivnosti saradnje s drugim ustanovama i organizacijama;
13. Učestvuje u vrednovanju ustanove i predlaže mjere za poboljšanje rada s djecom s poteškoćama u razvoju.

Standard 3. Praćenje napredovanja, stručna podrška i pomoć, kreiranje podsticajnog okruženja za djecu sa i bez teškoća u razvoju

Edukator-rehabilitator poštuje individualnost djeteta i primjenjuje standardizovane i nestandarizovane skale procjene kako bi utvrdio razvojni status djeteta, primijenio specifične metodološke principe i strategije u radu s djecom, pratio i bilježio napredak djece. Sagledava sadašnje i buduće interese i potrebe djeteta koji su determinisani razvojnim procesima.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Pristupa svakom djetetu individualno, upoznaje jake strane djeteta i prezentuje ih na timskom sastanku kako bi ih mogli podsticati i drugi članovi tima;
2. Koristi razne resurse kako bi djeci približio zanimanje edukatora-rehabilitatora;
3. Provodi inicijalnu procjenu razvoja djeteta koje pokazuje odstupanja u razvoju primjenom standardizovanih i nestandarizovanih skala procjene, opservacije;
4. Koristi različite instrumente za procjenu i praćenje napredovanja djece utemeljene na razvojnim normama djece karakteristične za određeni uzrast;
5. Razmjenjuje prikupljene rezultate s roditeljima/starateljima, odgajateljima i drugim relevantnim strukturama u skladu sa zahtjevima o zaštiti podataka;
6. Upoznaje roditelje/staratelje, odgajatelje i druge relevantne strukture s rezultatima procjene, individualnim karakteristikama, interesovanjima i potrebama djeteta;
7. Izrađuje individualni edukacijski plan rada za djecu s poteškoćama u razvoju u skladu s razvojnim vještinama, interesovanjima, potrebama i mogućnostima djeteta u saradnji s timom;
8. Predlaže specifične metode i tehnike (asistivna tehnologija) za stimulaciju razvoja djeteta u skladu sa zonama narednog razvitka;

9. U saradnji s odgajateljima i roditeljima/starateljima kreira podsticajno okruženje za dijete u kojem su dostupni didaktički materijali primjereni individualnom edukacijskom planu rada, u kojem će i dijete s teškoćama u razvoju izraziti svoje kompetencije i ostvariti uspjeh;
10. Uključuje i savjetuje roditelje/staratelje i stručnjake drugih profila, razvija saradnički odnos u cilju iznalaženja zajedničkih rješenja;
11. Osigurava djetetu da uči vlastitim tempom kreiranjem najmanje restriktivne sredine u skladu s njegovim interesovanjima, potrebama i sposobnostima;
12. Podstiče drugu djecu na saradnju i kooperativnu igru, uvažavajući dječije mišljenje, interesovanje i sposobnosti u cilju upoznavanja djece s poteškoćama u razvoju i bolje socijalizacije i razmjene iskustava;
13. Koristi vještine nenasilne komunikacije te neverbalna komunikacija prati verbalnu;
14. Sistematski posmatra, bilježi i evidentira ponašanje djeteta s teškoćama u razvoju, kao i njihov odnos prema drugoj djeci;
15. U saradnji s odgajateljima i roditeljima/starateljima provodi evaluaciju postavljenih ciljeva kroz individualni edukacijski plan rada i na timskim sastancima upoznaje i odgajatelje, roditelje/staratelje i druge članove tima s rezultatima/ishodima;
16. Predlaže mjere tranzicije, savjetuje roditelje/staratelje, odgajatelje i druge stručnjake u cilju daljnjeg napredovanja u radu s djecom s poteškoćama u razvoju, iznalazeći s upravom vrtića potrebne profesionalne i druge resurse.

Standard 4. Timski rad

Edukator-rehabilitator planira i ostvaruje multidisciplinarnu i međusektorsku saradnju s odgajateljem i drugim relevantnim učesnicima u cilju osnaživanja odgajatelja za detekciju djece s razvojnim teškoćama, timsku saradnju pri izradi i implementaciji individualnog edukacijskog programa i pruža podršku roditeljima/starateljima i drugim zainteresovanim stranama.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Učestvuje u stvaranju inkluzivnog i podsticajnog okruženja u predškolskoj odgojno-obrazovnoj ustanovi kako bi se svakom djetetu omogućio razvoj punog potencijala, podržavanje interesovanja djece i ostvarivanje osnovnih prava;
2. Osnažuje odgajatelje i druge učesnike u kreiranju podsticajnog okruženja za dijete s razvojnim teškoćama (prilagođavanje prostora, materijala za rad i sl.);
3. Osnažuje odgajatelje i druge učesnike u cilju detekcije, intervencije i kreiranja individualnog edukacijskog plana rada za djecu koja pokazuju odstupanja u razvojnim prekretnicama, te u postavljanju ciljeva i njihovoj evaluaciji;
4. Pruža pomoć i podršku u individualizaciji odgojno-obrazovnog procesa, u prilagođavanju postavljenih ciljeva te odabiru didaktičkih i metodičkih podsticaja u radu;
5. Osnažuje odgajatelje i druge učesnike u cilju korištenja asistivnih tehnologija u radu za pojedino dijete;
6. Osnažuje odgajatelje i druge učesnike u cilju pružanja podrške i savjetodavnog rada roditeljima/starateljima djece s razvojnim teškoćama;

7. Učestvuje u radu stručnih tijela u predškolskoj ustanovi;
8. Sarađuje s rukovodstvom ustanove u istraživanju i pronalaženju najboljih rješenja za detekciju i provođenje tretmana;
9. Sarađuje s direktorom, asistentom i ličnim pratiocem u cilju stvaranja najboljeg podsticajnog okruženja za dijete u grupi;
10. Realizuje međusektorsku saradnju (obrazovanje, zdravstvo, socijalna politika) u cilju realizacije punih potencijala djeteta;
11. Sarađuje sa civilnim sektorom u cilju iznajmljivanja neophodne opreme (asistivna tehnologija i različita druga pomagala);
12. Razumije značaj otvorenosti prema drugim ustanovama u cilju razmjene iskustva;
13. Aktivno sluša, uvažava sugestije i mišljenje drugih profesionalaca u vezi s planiranjem, realizacijom i evaluacijom programa;
14. Priprema i realizuje radionice za odgajatelje i druge relevantne učesnike u radu u skladu s njihovim profesionalnim interesovanjem i potrebama ustanove.

Standard 5. Partnerstvo sa porodicama, civilnim društvom i lokalnom zajednicom

Edukator-rehabilitator uspostavlja saradnju i gradi partnerstvo s porodicom i lokalnom zajednicom i ostalim akterima društva u cilju uključivanja djece s razvojnim poteškoćama, njihovih roditelja/staratelja i ostalih članova porodice u sve aspekte rada vrtića u cilju iskorištavanja resursa koje lokalna zajednica nudi i posjeduje.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Informiše roditelje/staratelje o programima koji se provode unutar predškolske ustanove za odgoj i obrazovanje;
2. Upoznaje roditelje/staratelje o području radu edukatora-rehabilitatora s djecom, na objektivan, razumljiv i primjeren način uz uvažavanje kulturoloških, obrazovnih i drugih specifičnosti roditelja/staratelja;
3. Pruža podršku roditeljima/starateljima djeteta u prepoznavanju i razumijevanju odstupanja u prekretnicama razvoja koristeći se dokumentovanim činjenicama;
4. Upoznaje roditelje/staratelje djeteta o smetnjama i teškoćama djeteta, te o potrebi dodatne opservacije, pripremajući ih i uključujući u sam proces opservacije;
5. Upoznaje roditelje/staratelje djeteta s rezultatima procjene i potrebnom uključivanju dodatnih podsticaja u radu;
6. Uključuje roditelje/staratelje u izradu individualnog edukacijskog plana rada uvažavajući ciljeve koje roditelji/staratelji postavljaju;
7. Osnažuje i pruža podršku roditelju/staratelju u cilju prihvatanja razvojne teškoće, uključivanja u rad u cilju maksimiziranja potencijala;
8. Edukuje roditelje/staratelje o metodama i načinama rada, upotrebi didaktičkog materijala kod kuće i u drugim okruženjima;
9. Kreira situacije i prilike u kojima je roditelj/staratelj aktivni učesnik na tretmanu, maksimalno informisan, kontinuirano uključen i dovoljno osnažen za proces;
10. Informiše roditelje/staratelje o napredovanju djeteta na tretmanu, provodi savjetodavni rad i radionice s roditeljima/starateljima;

11. Osnažuje roditelje/staratelje za konsultacije s drugim stručnjacima, uključivanje u aktivnosti i radionice koje se provode u okviru predškolske ustanove i lokalne zajednice;
12. Podstiče i ohrabruje roditelje/staratelje na uključivanje drugih članova porodice u aktivnosti koje nudi lokalna zajednica, te korištenje drugih resursa zajednice;
13. Osnažuje dijete i roditelje/staratelje djeteta tokom tranzicijskog perioda prelaska djeteta u drugu grupu ili pri polasku u školu;
14. Organizuje radionice sa svim roditeljima/starateljima s ciljem stvaranja uslova za kvalitetan razvoj inkluzivnog odgoja i obrazovanja;
15. Uspostavlja saradnju s drugim resorima djelovanja (ministarstvo zdravstva i ministarstvo socijalne politike, nevladine organizacije u čiji je rad dijete uključeno);
16. Sarađuje s civilnim sektorom u cilju iznajmljivanja neophodne opreme (asistivna tehnologija i različita druga pomagala).

Standard 6. Stručno i profesionalno usavršavanje u cilju podizanja kvaliteta rada

Edukator-rehabilitator učestvuje u cjeloživotnom učenju, u cilju unapređenja kompetencija i kvaliteta rada. Promoviše ulogu i značaj edukatora-rehabilitatora u timu, zagovara profesionalizaciju rada kroz usavršavanje kompetencija, kritičkog razmišljanja, poznavanje evropskih trendova u odgoju i obrazovanju i postupaka prijave na podsticajne programe Evropske unije.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Prepoznaje značaj cjeloživotnog učenja i usavršava svoja znanja prateći seminare, konferencije, okrugle stolove i sl.;
2. Kontinuirano radi na unapređenju profesionalnih odnosa s kolegama, razmjeni iskustva i savjetovanju;
3. Sarađuje s kolegama i učestvuje u donošenju timskih odluka i rješenja u cilju pružanja boljeg kvaliteta usluga za svako dijete;
4. Učestvuje u timskom radu kreiranom za rješavanje određenih problemskih zadataka ili kreiranja projekata i programa Evropske unije;
5. Učestvuje u radu stručnih organa ustanove informišući o značajnim istraživanjima i rezultatima rada koji mogu unaprijediti rad ustanove;
6. Informiše se o aktuelnostima iz struke, pruža podršku i pomoć u razvijanju programa kako bi se osigurao obuhvat većeg broj djece s razvojnim poteškoćama u predškolskom periodu;
7. Planira i učestvuje u istraživanjima iz svoje, ali i drugih srodnih struka;
8. Analizira, prilagođava, izrađuje i koristi instrumente za procjene psihomotoričkih sposobnosti djece;
9. Sarađuje s drugim stručnim saradnicima u cilju pripreme raznih oblika stručnih usavršavanja (predavanje, radionice i sl.);
10. Objavljuje stručne i druge radove u cilju promocije struke, inkluzivnog obrazovanja i rada u predškolskim ustanovama;
11. Prihvata promjene i spreman je da stalno širi i dijeli svoja znanja s kolegama;
12. Provodi samoprocjenu i informacije koristi za poboljšanje svog rada;
13. Promoviše značaj rane detekcije, intervencije i pružanja podrške djetetu i roditelju/staratelju;

14. Promoviše principe inkluzivnog obrazovanja.

Standard 7. Etičnost i odgovornost

Edukator-rehabilitator realizuje planirane aktivnosti i rad u skladu sa zakonskom regulativom, štiteći dostojanstvo struke, privatnost podataka djeteta i roditelja/staratelja.

Indikatori kvaliteta

Edukator-rehabilitator:

1. Poznaje zakone i podzakonske akte;
2. Poštuje dječija prava zagaranтовana domaćim i međunarodnim pravnim aktima;
3. Odgovorno obavlja svoj posao;
4. Štiti pravo na privatnost podataka o djeci i porodici;
5. Uvažava sve karakteristike djeteta i odnosi se prema njemu bez razlike, omogućavajući mu provođenje svih prava;
6. Ima profesionalan odnos prema kolegama i drugim saradnicima.

STANDARDI KVALITETA RADA STRUČNOG SARADNIKA LOGOPEDA U PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Standard 1. Planiranje i realizacija logopedskog rada

Logopedski rad, tj. pregledi djece, obavljaju se u skladu s godišnjim programom rada ustanove i godišnjim programom rada logopeda, ali se mogu organizovati i u skladu s procjenom logopeda i stručnog tima ustanove.

Indikatori kvaliteta

Logoped:

1. Učestvuje u izradi godišnjeg programa rada ustanove s osnovnim zadatkom prijedloga svih aktivnosti usmjerenih na prevenciju, detekciju i rehabilitaciju govorno-jezičkih poremećaja djece;
2. Izrađuje godišnji program rada logopeda;
3. Učestvuje u radu komisije za prijem djece u ustanovu;
4. Učestvuje u radu tima koji obrađuje dokumentaciju za prijem djece u ustanovu;
5. Učestvuje u izradi individualnog edukacijskog plana rada za dijete;
6. Planira, organizuje i realizuje sistematske logopedske preglede djece;
7. Učestvuje u odabiru i, po potrebi, adaptaciji odgovarajuće prostorije i materijala za rad;
8. Planira i realizuje aktivnosti saradnje s roditeljima/starateljima;
9. Planira i realizuje različite radionice, predavanja, okrugle stolove i dr.;
10. Planira i realizuje aktivnosti saradnje s drugim ustanovama i organizacijama.

Standard 2. Rad logopeda s djecom

U predškolskim ustanovama logoped se bazira na rad s djecom na opservaciji, prevenciji, dijagnostici i tretmanu govorno-jezičkih poremećaja, poremećaja komunikacije i poremećaja gutanja. Blagovremenim prepoznavanjem svih vrsta i oblika ovih poremećaja, logoped će odmah poduzeti planske aktivnosti pravovremene re/habilitacije koji će doprinijeti pravilnom razvoju djeteta.

Indikatori kvaliteta

Logoped:

1. Provodi prevenciju, dijagnostiku, re/habilitaciju poteškoća verbalne i neverbalne komunikacije oralnog i/ili pisanog jezika;
2. Formira dosje djeteta i radi na dokumentaciji;
3. Provodi inicijalnu procjenu za djecu koja su prvi put obuhvaćena pregledom;
4. Konstruiše logopedsku anamnezu;
5. Analizira drugu dostavljenu dokumentaciju;
6. Utvrđuje govorni status: pregled kompletne anatomije i funkcije govornih organa, status fonacije i glasa, status artikulacije, segmenti i suprasegmenti organizovanosti govora, jezički status, djelimičnu procjenu senzornih funkcija; utvrđuje komunikacijski status i status sposobnosti gutanja;
7. Primjenjuje odgovarajući dijagnostički materijal u svrhu procjene kompletnog govorno-jezičkog statusa djeteta i razvoja psihomotoričkih sposobnosti;
8. Piše nalaz i mišljenje logopeda (koji obavezno sadrži logopedsku dijagnozu);
9. Planira, određuje i provodi stimulativni program za djecu s govorno-jezičkim poremećajima, poremećajima komunikacije i poremećajima gutanja;
10. Bazira program rada na jakim stranama djece i vjeruje da svako dijete ima potencijal za napredak;
11. Provodi preventivno-korektivni rad u grupi;
12. Realizuje redovne logopedске preglede upisane djece;
13. Realizuje preglede komunikacijskog, govorno-jezičkog razvoja i statusa gutanja djece;
14. Razumije da djeca imaju različita iskustva, sposobnosti, talente, prethodna znanja i vršnjačko-grupnu interakciju zasnovanu na jeziku, kulturi, porodičnoj tradiciji.

Standard 3. Izgradnja partnerstva s odgajateljima, stručnim saradnicima i rukovodstvom

U predškolskim ustanovama logoped aktivno saraduje sa svim kolegama iz ustanove, članovima stručnog tima, stručnjacima iz srodnih disciplina iz ustanove i izvan nje. U procesu ove saradnje i izgradnje partnerstva najveći dio se odnosi na saradnju s odgajateljima i drugim stručnim saradnicima (psiholog, pedagog, socijalni radnik i dr.).

Indikatori kvaliteta

Logoped:

1. Pruža pomoć i podršku pri planiranju i realizaciji različitih aktivnosti planiranih godišnjim programom rada;
2. Pruža podršku i pomoć pri odabiru ili izradi didaktičkog materijala;
3. Pruža podršku i pomoć u realizaciji odgojno-obrazovnog procesa s djecom koja imaju neki oblik govorno-jezičkih poremećaja;
4. Pruža podršku i pomoć u realizaciji odgojno-obrazovnog procesa s djecom s bilo kojom vrstom teškoća u razvoju;
5. Pruža podršku i pomoć u izradi i realizaciji individualnog edukacijskog plana rada;
6. Pruža podršku i pomoć u jačanju kapaciteta odgajatelja i drugih učesnika odgojno-obrazovnog procesa za prepoznavanje i adekvatan pristup djeci s govorno-jezičkim i drugim razvojim teškoćama (predavanja, radionice i sl.);
7. Pruža podršku i pomoć u tranzicijskom periodu prelaska djeteta s poteškoćama govorno-jezičke komunikacije ili poteškoćama uopće u školu.

Standard 4. Izgradnja partnerstva sa roditeljima/starateljima

Saradnja logopeda sa roditeljima/starateljima i izgradnja partnerstva u predškolskoj ustanovi je kontinuiran i neprekidan proces sastavljen od različitih aktivnosti koje za cilj imaju maksimalnu uključenost roditelja/staratelja u proces rehabilitacije govora i jezika djece koja su uključena u tretman, ali i aktivnosti usmjerenih ka prevenciji, informisanosti, edukaciji, savjetovanju roditelja/staratelja.

Indikatori kvaliteta

Logoped:

1. Upoznaje roditelje/staratelje o području rada logopeda s djecom na objektivan, njima razumljiv i primjeren način, uz uvažavanje kulturoloških, obrazovnih i drugih specifičnosti roditelja/staratelja;
2. Upoznaje roditelja/staratelja sa svojom ulogom i zadacima u predškolskoj ustanovi;
3. Pruža podršku roditeljima/starateljima u prepoznavanju i razumijevanju govorno-jezičkih problema djece, teškoćama u učenju i svih ostalih teškoća;
4. Kreira situacije i prilike u kojima je roditelj/staratelj aktivni učesnik procesa tretmana govorno-jezičkih poremećaja kod djece, maksimalno informisan, kontinuirano uključen i dovoljno osnažen za ovaj proces;
5. Edukuje roditelje o metodama i načinima rada s djecom kod kuće i u drugim okruženjima izvan ustanove;
6. Kontinuirano informiše roditelja/staratelja o napredovanju djeteta na tretmanu;
7. Pruža podršku roditeljima/starateljima tokom tranzicijskog perioda u procesima prelaska djece iz predškolske ustanove u školu.

Standard 5. *Stručno usavršavanje logopeda u predškolskoj ustanovi*

Kao i u svakoj drugoj ustanovi ili sektoru u kojem radi, logoped zaposlen u predškolskoj ustanovi ima obavezu kontinuirane profesionalne nadogradnje, stručnog usavršavanja i rada na jačanju svih ličnih kapaciteta kako bi na najbolji način odgovorio profesionalnim izazovima na koje nailazi u svom radu. Poslodavac je obavezan omogućiti stručno usavršavanje logopeda.

Indikatori kvaliteta

Logoped:

1. Usavršava znanje, prati i primjenjuje najnovija naučna dostignuća iz područja rada s djecom s govorno-jezičkim poremećajima i drugim teškoćama u razvoju, prateći stručnu literaturu, učestvovanje na seminarima, okruglim stolovima, konferencijama;
2. Provodi i prezentuje istraživanja iz područja logopedije; objavljuje stručne, naučne ili istraživačke radove u različitim časopisima, zbornicima i dr.;
3. Izrađuje ili učestvuje u izradi ili prilagođavanju instrumenata za procjenu govorno-jezičkog razvoja u svojoj praksi;
4. Kontinuirano stiče, proširuje i produbljuje svoja stručna znanja i znanja iz drugih oblasti s ciljem unapređivanja logopedске prakse, a sve u interesu djece i njihovog optimalnog razvoja;
5. Aktivno učestvuje u aktivnostima profesionalnog razvoja u predškolskoj ustanovi kao što su radionice, predavanja, okrugli stolovi, ogledne i ugledne aktivnosti itd.;
6. Kontinuirano radi na unapređenju profesionalnih odnosa s kolegama, razmjeni iskustva i savjetovanju;
7. Učestvuje u profesionalnim aktivnostima izvan ustanove kroz razmjenu iskustava s kolegama iz drugih ustanova kao što su konferencije, seminari, projekti, istraživanja, studentske posjete, članstvo u stručnim udruženjima i sl.;
8. Kontinuirano evaluira svoj rad, provodi analize i predlaže mjere za unapređenje rada.

Literatura:

1. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2014). *Model unapređenja profesionalnog razvoja odgajatelja, nastavnika i stručnih saradnika*. Sarajevo: APOSO.
2. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2014). *Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: APOSO.
3. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2011). *Standardi kvaliteta rada odgajateljica, pedagoška i direktorica u predškolskom odgoju i obrazovanju*. Sarajevo: APOSO.
4. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (2018). *Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definisana na ishodima učenja*. Mostar: APOSO.
Dostupno na: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/ZJCRP-predskolski-odgoj-i-obrazovanje-B.pdf>
5. European Commission (2019). *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe*.
Dostupno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/ec0319375enn_0.pdf

6. Fond Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine (2013). *Od segregacije do inkluzije: Da li je obrazovanje djece i mladih sa posebnim potrebama u BiH inkluzivno? Kratki pregled i analiza stanja*. Sarajevo: FOD BiH.
7. Gender centar Vlade Federacije BiH (2015). *Predškolski odgoj i obrazovanje*. Dostupno na: <https://www.gcfbih.gov.ba/3348-2/>
8. Grgić, A. (2018). *Procjena profesionalnih kompetencija, obima i organizacije poslova edukacijskih rehabilitatora stručnih suradnika u redovnim osnovnim školama* (diplomski rad). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
9. Guralnick, M. J. (2001). *Interdisciplinary clinical assessment of young children with developmental disabilities*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
10. Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine (2011). *Analiza stanja prava djece i njihovog provođenja u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja*. Sarajevo: Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH. Dostupno na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2013020406384261bos.pdf
11. Izmjene i dopune pedagoških standarda za predškolski odgoj i obrazovanje i normative prostora, opreme i didaktičkih sredstava predškolskog odgoja i obrazovanja. *Službene novine Kantona Sarajevo*, 26/08.
12. Konkoli Zdešić M., Seitz, S. (2015). *Individualni obiteljski plan podrške i Individualni edukacijski plan*. Zagreb: Dnevni Centar za rehabilitaciju Mali dom.
13. Ljubešić, M. et al. (2003). *Model dijagnostičko-savjetodavnog praćenja ranog dječjeg razvoja i podrške obitelji s malom djecom*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
14. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske (2008). *Državni pedagoški standardi Republika Hrvatska* (2008). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
15. Nedović, G., Ilić-Stošović, D., Rapaić, D. (2009). *Profesionalne kompetencije specijalnog edukatora i rehabilitatora*. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, br. 1–2: 157–167.
16. Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u BiH. *Službeni glasnik BiH*, 36/12. Dostupno na: www.unicef.org/BiH/UNICEF_ECD_Brosura_4LANG_01.pdf
17. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini. *Službeni glasnik BiH*, 88/07.
18. Pašalić A., Jakubović, E., Ahmetović, Z., Kadrić, M. (2015). *Edukacijsko-rehabilitacijska procjena, izrada lep-a i pružanje podrške roditeljima u ranoj intervenciji*. Tuzla: OFF.
19. Pedagoški standardi za predškolski odgoj i obrazovanje i normativi prostora, opreme i didaktičkih sredstava predškolskog odgoja i obrazovanja. *Službene novine Kantona Sarajevo*, 4/98, 9/00 i 18/02.
20. Pravilnik o programu svih oblika rada stručnih saradnika. *Prosvetni glasnik*, 5/2012.
21. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
22. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Office of Head Start (2010). *The head Start Child development and early learning framework. Promoting Positive Outcomes in Early Childhood Programs Serving Children 3–5 Years Old*. Dostupno na: <https://www.acf.hhs.gov/ohs>
23. Vijeće Evrope (2015). *Strategija Savjeta Evrope za prava djeteta (2016–2021)*. Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/djeca/Strategija%202016-2021.pdf>
24. Vragović, R. (2012). „Kontrola kvalitete i standardizacija usluga edukacijskih rehabilitatora“, u: *Kvaliteta i standardi usluga edukacijskih rehabilitatora*, urednica Vesna Đurek, 151–159. Varaždin: Savez defektologa Hrvatske.
25. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske. *Službeni glasnik RS*, 79/2015.
26. Zakon o edukacijsko-rehabilitacijskoj djelatnosti. *Narodne novine*, 124/11 i 16/19.
27. Zavod za školstvo Crne Gore (2016). *Standardi kompetencija za nastavnike i direktore u vaspitno-obrazovnim ustanovama*. Podgorica: Zavod za školstvo.